DOI No: <http://dx.doi.org/10.29228/Joh.51521>

Authenticity process is conducted by

Makale Türü: Araştırma makalesi
Geliş Tarihi: 26-05-2021
Kabul Tarihi: 13-10-2021
On-line Yayın: 31-10-2021

Article Type: Research article
Submitted: 26-05-2021
Accepted: 13-10-2021
Published Online: 31-10-2021

Atıf Bilgisi / Reference Information

Özdağ, S. (2021). Bitlis'te Aşiretler ve Milli Mücadele Döneminde Yaşanan Asayiş Olayları. *Journal of History School*, 54, 3288-3322.

BİTLİS'TE AŞİRETLER VE MİLLİ MÜCADELE DÖNEMİNDE YAŞANAN ASAYİŞ OLAYLARI

Suat ÖZDAĞ¹

Öz

Anadolu toprakları ve özellikle Doğu Anadolu Bölgesi aşiret yapısının çok fazla görüldüğü bir coğrafyadır. Tarım ve hayvancılık temelli iktisat yapısının görüldüğü bu sosyal örgütlenmeler, birlikte yaşamı da bir nevi zorunlu kılmıştır. Kan bağına dayalı olan aşiret yapılanması, akrabaların bir arada yaşama kültürünü de beraberinde getirmektedir. Aşiretler bulundukları coğrafya ve duruma göre bazıları göçebe olarak yaşamını devam ettirirken bazıları da yerleşik hayat tarzına sahiptirler. Bitlis, bulunduğu coğrafya itibarıyla aşiret yaşamının yoğun olduğu bir vilayettir. Tarihi süreçte birçok aşirete ev sahipliği yapmış ve bu sosyal yapı, zaman içerisinde değişikliğe uğrasa da yaşamaya devam etmiştir. Aşiretler sahip oldukları yapı ve alışkanlıklar itibarıyla devlet otoritesine aykırı bir tutum içerisinde olmalarına rağmen bazı dönemlerde ve özellikle Hamidiye Alayları adı altında devlet oluşumu içerisinde yer almışlardır. Söz konusu aşiretler Birinci Dünya Savaşı'nda cephelelerde ön saflarda yer almışlardır. Bununla birlikte Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra mütareke şartları ve otorite boşluğunun getirdiği ortam yüzünden birçok asayiş olayına sebep olmuşlardır. Milli Mücadele Dönemi'nde Bitlis Vilayeti'nde birçok asayiş olayı meydana gelmiştir. Bu olaylar; köy basma, soygun, yol kesme, hırsızlık, aşiretlerin birbirine saldırması vs. şeklinde siyasi bir amaç gütmeyip tamamen adi vukuatlar olarak kayıtlara geçmiştir. Bu çalışmada Milli Mücadele Dönemi'nde yaşanan asayiş olayları arşiv belgeleri ışığında ele alınmıştır. Elde edilen belgeler ışığında birçok asayiş olayının yaşandığı ve bunların bölgedeki kolluk kuvvetlerini çok uğraştırdığı anlaşılmıştır. Bölgede bulunan XIII. Kolordu Kumandanlığı bu olayları önlemek için çok çaba harcarsa da tam olarak önüne geçememiş ve problemler cumhuriyet

¹ Dr., MEB Öğretmen, suatozdag09@gmail.com, Orcid: 0000-0002-9038-2844.

Bitlis'te Aşiretler ve Milli Mücadele Döneminde Yaşanan Asayiş Olayları

döneminde de devam etmiştir. Bu çalışmada Bitlis Vilayeti'ndeki aşiretlerin yapısı, gelişimi ve aşiretlerin Millî Mücadele Dönemi'nde neden olduğu asayiş olayları, özellikle ana kaynaklar olan Arşiv Belgeleri ışığında ele alıp bu dönemin en önemli sorunu olan asayiş olayları tarihsel perspektifle ele alınmıştır.

Anahtar Kelimeler: Aşiret, Asayiş, Bitlis, Millî Mücadele.

Tribes in Bitlis and Safety Events During the National Struggle

Abstract

Anatolian lands and especially the Eastern Anatolia Region are a geography where the tribal structure has appeared mostly. These social organizations, in which an economic structure based on agriculture and animal husbandry is observed, have made life compulsory. Tribal structuring based on the kindredship not only brings a culture of living together but also naturally brings out a leader representing the tribe. Whereas some of the tribes continue their lives as nomads depending on their geography and situation, some of them have a settled lifestyle. Bitlis, a province where tribal life is intense because of its geography, hosted many tribes throughout history and even if its social structure has changed in time, tribal life has continued to exist. Although the tribes have an attitude against the state authority due to their structure and habits; they took part in the state formation under the name of the Hamidiye Regiments and fought in the front lines, especially during the First World War. After the First World War, they caused many safety events because of the conditions of armistice and the authority gap. In this study, we tried to deal with the public order events in the National Struggle Period in the light of archival documents. These events are; raiding villages, robbery, roadblocking, theft, tribes attacking each other, etc. They did not have a political purpose and were recorded as completely ordinary incidents. In the light of the documents obtained, we have determined that many public order incidents have taken place and that these have made the law enforcement officers in the region very busy. Although the 13th Corps Command in the region made great efforts to prevent these events, they could not completely prevent these events and the events continued until the republican period. We tried to explain the most important problem of this period, which is the structure and development of the tribes in the Bitlis Province, and the public order events caused by the tribes during the National Struggle, especially in the light of archival documents, which are first-hand sources.

Keywords: Tribe, Safety, Bitlis, National Struggle.

GİRİŞ

Aşiret; aralarında kan bağı bulunan, genellikle aynı bölgede birbirlerine yakın yerleşim alanlarını tercih eden, aynı dili konuşan, örf ve adetleri ortak olan, çevresel etkenlere karşı tek vücut olarak hareket eden, yerleşik ya da göçebe yaşayan ailelerdir. Aşiret; bireyleri bir araya getiren, aile ve akrabalık bağlarını güçlendiren, bütünleştiren ve mensuplarına aidiyet duygusu kazandıran sosyolojik bir yapıdır (Türkdoğan, 2006, s.189). Geçim kaynağı tarım ve hayvancılık olan topluluklarda geniş arazileri ekip biçmek, büyük hayvan sürülerine bakmak ve korumak için kalabalık nüfusa ihtiyaç duyuluyordu. Böyle bir ortamda insanlar hayatlarını idame ettirmek ve düşmanlarıyla mücadele etmek için daha çok kol gücüne ve insan gücüne sahip olmaları gerekliydi. Bundan dolayı geniş akraba toplulukları büyük önem arz etmektedir. Hatta bu hayat şartlarında geniş aile tipi de yeterli gelmez, kan ve soy bağı ile birbirlerine bağlı olan daha geniş topluluklara ihtiyaç duyulur, bir soy ve nesep bağlılığı geliştirilerek aşiret kavramı etrafında birleşilir, böylece aşiret-kabile duygu ve düşüncesi gelişir. İktisadi şartların doğurduğu birlikte yaşama mecburiyeti, aşiretlerin oluşumunda en önemli etkenlerden biridir. Bu iktisadî hayat tarzı insanları birlikte yaşamaya mecbur etmekte ve buna bağlı bir sosyal düzeni de beraberinde getirmektedir. Kolektif hayat tarzının ortaya çıktığı bu düzende topluluklar bir lidere ihtiyaç duyar. Bu lider çeşitli kültürlerde ve dönemlerde, dayandığı temele göre (Feodal bey, Ağa, Aşiret reisi, Şeyh) isimlendirilir. Böylece feodalizm denen sosyal gerçek ortaya çıkar. Bu sosyal yapılarda toplumsal kontrol daha belirgindir. Gelenekçilik, muhafazakârlık, dindarlık, ananevî değerlere bağlılık daha fazladır (Öztürk, 2014, s. 129-130).

Aşiret sistemi ile toprağa ve dine dayalı feodaliteyi birbirine karıştırmamak gerekir. Çoğu kişi bu iki yapıyı birbirine karıştırdığı gibi bu görüşün etkisinde kalarak aşiret reisi ile toprak ağasını da bir bilir. Oysaki aralarında yapısal yönden büyük farklar vardır. Aşiret yapısı kan bağına, soy ve sopa dayanır. Bir aşiretin tüm fertleri birbirinin en yakın akrabasıdır. Birinin diğerinden üstün veya farklı yanı yoktur. Feodalitede olduğu gibi aşiret sisteminde yöneten ve yönetilen yoktur. Toprakları babadan, dededen miras kalmış ve ailelerdeki çoğalmalara göre bölünmüştür. Yani aynı aşiretten olanların hepsinin kendilerine göre toprakları vardır (Kocadağ, 1997, s. 201).

Anadolu toprakları üzerinde birçok aşiret yaşamakta (Örneğin, Çemişgezek merkezli Zafaran, Urfa'nın batısında Berazan, Süleymaniye çevresinde Caf, Çemçemal yöresinde Hermavend, Van Gölü çevresinde Ertuşi ve Zılan ile Batı kesiminde Koçgiri ve Milan Aşireti) (Kıran, 2003) ve bu aşiretlerin iktisadi alanda birbirlerinden farklı yapılara sahip oldukları görülmektedir.

Bunun da nedeni, yerleşik hayata geçenlerle, göçebe olan aşiretler arasındaki yapı farkından kaynaklanmaktadır. Yerleşik hayata geçen aşiretlerin, yerleşik kültürlerin etkisinde kalıp, zamanla o kültürü benimsedikten sonra göçebeliğe özgü bazı örf ve adetleri terk etmek zorunda kalmışlardır. Göçebe aşiretlerde ise; durum çok daha farklıydı. Göçebe aşiret fertleri, yerleşik hayata geçen aşiret fertlerine göre daha özgür olup toprağa bağlı değillerdi. Göçebelerin temel iktisadi kaynağı, küçükbaş hayvancılık üzerineydi. Bundan dolayı da dört mevsim sürekli yer değiştirmek zorunda kalmaktaydılar. Göçebe aşiretlerde reis denilen güçlü bir otorite vardı. Aşiretler yaşam koşulları gereği bir reisin olmasını zorunlu olarak görürlerdi. Çünkü reis denilen kişi; aşiretini siyasi, sosyal ve ekonomik alanlarda temsil ediyordu. Yerleşik aşiretlerde reislik makamı zayıftı ya da yok denecek kadar azdı. Göçebe aşiretlerde ise reislik makamı oldukça güçlüydü (Öztürk, 2014, s.132).

Bitlis Vilayeti ve çevresi, aşiretlerin yoğun olarak yaşadığı ve asayiş olaylarının çok fazla görüldüğü bir bölgedir. Bitlis Doğu Anadolu'nun önemli vilayetlerinden olup, (1880 verilerine göre Bitlis Merkez Sancak Nüfusu; 46.074, Vilayet Nüfusu; 349.992, hane sayısı; 9.381) (Tekdal, 2018, s.185), Osmanlı İdari yapılanmasında yapılan değişiklik sonucunda 1 Aralık 1878 tarihinde alınan kararla dört sancaktan oluşan vilayet merkezi haline getirilmiştir. Bitlis vilayet merkezi olmak üzere; Bitlis merkez sancağı, Muş, Siirt ve Genç sancaklarından oluşmaktaydı (Tekdal, 2018, s.189). İdari sınırlar itibariyle çok büyük bir coğrafi alanı kapsayan, konum itibariyle stratejik bir öneme sahip olan Bitlis vilayeti; siyasî ve askerî yönleriyle büyük önem arz etmekteydi. Coğrafi bakımdan da çoğunlukla kontrolü kolay olmayan dağlık ve engebeli bölgelerden oluşması nedeniyle Bitlis ve çevresinde asayişin temini her dönemde zor olmuştur. Özellikle Birinci Dünya Savaşından sonra birçok asayiş olayı yaşanmış ve bu olaylar devleti çok uğraştırmıştır.

Makalemizin çalışma alanı olan Bitlis vilayetinin, Millî Mücadele Döneminde yaşanan asayiş olayları üzerinde durulması ve ayrıntılı bir şekilde araştırılması gereken bir konuydu. Bitlis'teki asayiş olayları çeşitli çalışmalarda zikredilmekle birlikte çok ayrıntılı ve kapsamlı bilgi içermediği için Bitlis tarihi açısından aydınlatılması gereken bir konu olarak karşımıza çıkmıştır. Millî Mücadele Döneminde aşiretlerin neden olduğu asayiş olaylarını tam olarak anlayabilmek için Bitlis'teki aşiretleri ve bu aşiretlerin yapısını kapsamlı bir şekilde açıklamaya ihtiyaç vardı. Bu nedenle çalışmamızın giriş kısmı ile ilk bölümünü aşiretlerin sosyal yapısı, yaşam tarzı ve Bitlis'teki aşiretler hakkında tanımlayıcı bilgilere ayırdık. İkinci bölümde ise aşiretlerin tarihsel süreç içerisindeki değişimi, Osmanlının son dönemlerinde yaşanan çeşitli olaylar ve devletle olan ilişkileri açıklamaya çalıştık. Bu açıklayıcı bilgilerin ardından

üçüncü bölümde asıl konumuz olan Millî Mücadele Döneminde aşiretlerin neden olduğu asayiş olaylarını Arşiv Belgeleri ışığında ayrıntılı bir şekilde ele almaya çalıştık. Sonuç bölümünde ise elde edilen bilgi ve belgeler ışında bir değerlendirme yapılarak konu tarihsel çerçevede neden ve sonuçları ile birlikte yorumlanarak okuyucu aydınlatılmaya çalışılmıştır. Çalışma Arşiv Belgeleri ve araştırma eserleri bağlamında Bitlis'te aşiretler ve Millî Mücadele Döneminde yaşanan asayiş olaylarını her yönüyle açıklamayı amaçlamıştır. Bu çalışmanın asıl kaynağını oluşturan Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi ve Millî Savunma Bakanlığı Arşiv ve Askeri Tarih Daire Başkanlığı Arşivi (ATASE) belgeleri, konu hakkında önemli ölçüde bilgiye ulaşmamızı sağlamıştır.

1. Bitlis Aşiretleri

Bitlis vilayeti, Kürt nüfusunun yoğun olarak yaşadığı bir bölgedir. Çoğunluğu Müslüman olan Kürtler; Sünni, Şafi ve Şii mezheplerine mensup olup, genelde Zaza ve Kırmanç olarak iki kol halinde isimlendirilmektedir. Bunlar kırsalda yerleşik, dağlık alanlarda ise göçebe şekilde çoğunlukla aşiret şeklinde yaşamaktaydı. Dolayısıyla aşiret kavramının hem idari hem de siyasi bir niteliği bulunmaktaydı. Zira savunma, genişleme ve göç söz konusu olduğu zaman aşiretin tümü adına konuşan ve hareket eden bir reisi vardı (Karpat, 2010, s. 32). Bu reisler aşiret, kabile ve sülale ayrımı yapılmadan ağa denirdi. Kürt aşiretleri; ortak bir ataya dayanan, akrabalık temelinde örgütlenmiş ve genellikle toprak bütünlüğüne sahip sosyo-politik bir birim olup, kendi içinde alt bölümlere ayrılarak boy, sülale, tayfa vb. daha küçük birimlere bölünmüşlerdir (Tekdal, 2018, s.185).

Doğu Anadolu Bölgesi'nde yaşayan Kürt toplulukları, yaşayış şekilleri olarak aşiret Kürtleri ve yerli (reaya-reayet/aşiretsiz) Kürtler olmak üzere iki guruba ayrılmaktaydı. Aşiret Kürtleri daha çok doğunun kuzey kesimleri ile İran hududunda, reaya Kürtleri ise Van Gölü'nün güney kısımlarında yer almaktaydı. Aşiret Kürtleri, aşiret adına yetkisi olan aşiret beylerinin etrafında toplanırken; Reaya Kürtleri ise bireysel şekilde sadece tek hane ya da aile şeklinde yaşamaktaydı. Aşiret Kürtleri hayvan yetiştirirken, Reaya Kürtleri çiftçilik yapıyordu. Dolayısıyla Aşiret Kürtleri daha çok göçebe ve yarı göçebe halde iken, Reaya Kürtleri daha yerleşikti. Reaya Kürtleri askerlik hizmetine katılırken, Aşiret Kürtleri barış halinde askerlik yapmaz, savaş durumunda süvari alayları halinde toplanırdı (Bayraktar, 2007, s. 322). Aşiretli Kürtler karşısında Reaya Kürtlerin ve Hristiyan azınlıkların daha zayıf bir konumları vardı. Bu kesimler Aşiretli Kürtlerden gelecek şiddet karşısında genellikle korunmasızlardı

(Bruinessen, 2015, s.106). Bu nedenle Reaya Kürtlerin ve Ermenilerin koruma sağlamak için Aşiretli Kürtlere belli miktarda para vermeleri gerekiyordu. Buna göre Ermeniler mensubu bulundukları Kürt ağalarına, kendi güvenliklerinin muhafazası karşılığında “hefir/hafir” adında bir miktar para verirdi (Demirel M. , 2002, s. 414).

Doğu ve Güneydoğu Anadolu'da irili ufaklı 750 civarında aşiretin varlığı bilinmektedir. Doğu Anadolu'daki Kürt aşiretlerin büyük çoğunlukla iki koldan oluştuğu belirtilmektedir. Bunlar Milli ve Zilli olarak adlandırılmıştır. Milli Aşiretlerine mensup olup Bitlis vilayeti sınırları içinde olan kolları; Hasenanlı, Mutikanlı, Çuhuri ve Huyutanlı'dır. Bitlis'te bulunup Zilli Aşiretinden olan kollar ise Zılanlı, Haydaranlı, Badıllı, Sepki ve Celâlidir. 1220-1670 yılları arasında Bitlis'te hüküm sürmüş Şerefhanlar Hanedanı Rûzigi (Rojiki) Aşiretine mensuptur. Bu aşiretin 24 Kürt aşiretinden oluştuğu ifade edilmiştir. Bunlardan Kisâni, Bâiki, Mudiki, Dukisi, Zidani (Zeydan) Bitlis merkezde olanlardır. Diğerleri ise buranın dışında ikamet etmektedir. Ziya Gökalp ise Bitlis'teki Rojki aşireti ile ilgili şu bilgileri vermektedir: *“Rojkili de Kürt aşiretlerinden bir Oğuz ilini taklit ederek meydana gelmiştir. Bir günde meydana geldiği için “Rojki” adını almıştır. Rojki, Gurmanç lehçesinde “bir gün” demektir. Bu il, on ikişer boydan iki kola ayrılır. Birincisi; “Bilbasu” ve İkincisi de “Kavalı Bitlis” adlarını aldılar. Kollardan beşine; Kisyani, Bayiki, Mudiki, Zevkisi, Zidani denilir. Bunlar Bitlis'in yerli aşiretlerini oluştururlar. Diğer on beşinin isimleri ise şunlardır; Kellecili, Habilî, Balikî, Rayalti, Kuri, Berişi, Şuri, Karisi, Biduri, Mollakürdi, Kavalis, Sehervedi, Kaşefî, Halidî, Esturkî, Hazizan.”* (Gökalp, 2013).

Evliya Çelebi, Bitlis'e geldiği 1655 tarihinde buradaki hana bağlı 77 aşiret/kabile olduğundan bahseder. Bunlardan da özellikle Mudiki Aşiretinin silahlı kişi sayısı ve cesareti bakımından önde olduğunu ifade eder. Mudiki Aşireti aynı zamanda Şerefhan hanedanının bağlı olduğu Rûzigi aşiretinin bir koludur. Bu aşiretin II. Abdülhamid döneminde Bitlis'te asayiş sorunlarının en yoğun yaşandığı Mutki kazasına adını verdiği ve burada ikamet ettiği bilinmektedir. Zamanla aşiretin genişlemesiyle değişik isimde birçok alt aşiret kolu meydana gelmiştir. Bundan dolayı geçen zaman diliminde Mudiki artık bir aşiret isminden öte aşiretleri olan bir bölge olarak resmi yazışmalara yansımıştır. Bu aşiret mensuplarının yaşadıkları yer ise büyük oranda yine Mutki olarak kalmıştır. Mutki bölgesinde ayrıca Atalikan ve Dumillan aşiretlerinin de yaşadığı bilinmektedir (Tekdal, 2018, s.196).

Bitlis'teki aşiretlerin bir kısmının göçebe yaşama devam ettiği diğer bir kısmının ise zamanla yerleşik hayata geçtiği görülmektedir. Zamanla bu aşiretler

genişlemiş ve birçok kola ayrılıp faklı isimlerle anılmaya başlanmıştır. 1980’li yıllarda hazırlanan bir rapordan anlaşıldığı üzere Bitlis vilayetinde birçok aşiret kolunun mevcut olduğu görülmektedir. Rapora göre vilayette yerleşik Kürtler, sanayi, ticaret ve farklı işlerle uğraşırken, göçebe olanlar ise hayvancılık yapmaktadırlar². Rapora göre 1980’li yıllarda Bitlis vilayeti sınırları içinde ve yakın çevresinde yaşayan aşiretler şunlardır:

“Alıkan (göçebedir), Durediyan (göçebedir), Keşkeliyan (göçebedir), Mamediyen (göçebedir), Neceman (göçebedir), Davudiyan (göçebedir), Gerisan (göçebedir), Soran (Zaran, Suran) (göçebedir), Baleki, Garzı (Musi), Hıyan, Adıyan (Atıyan), Şakıran, Malabini (Maladibo), Atmaneki, Ramman, Receban, Reşkotan, Sinikan, Sınka, Yezidi, Pencenar, Babusi, Çırri, Poran, Bidri, Buban, Makso (Mağso), Parsink, Şigo, Taplar, Talnan, Velo, Muhacir, Hevedan, Celali (Zeylan) aşiretleri ile Batkan (Bedikan), Kulpular, Batunan, Bıdri, Elmalı, Halefbey, Hasanan (Hasananlı), Heridi, Hıyan (Hıvan), Hizan (Raya), Huyut (Kuyut, Begler), Savdan (Sevdan), Tap (Top), Bekiran (Berikan), Bonaki (Banaki), Bozikan (Sasun), Curanlı (Gıbranlı, Guranlı), Çukur, Haydaran (Haydaranlı), Retkan (Berkan), Zamananağa (Çukurlu), Çeçen, Çerekli (Çeyrekli, Çarekli), Lazgi (Lezgi), Lolan, Dımılan(Dümulan) ve Atmakan” (Perinçek, 2014, s. 86).

2. Tarihsel Süreç İçerisinde Bitlis Aşiretlerinin Durumu ve Devletle Olan Münasebetleri

Doğu Anadolu'nun coğrafi durumu ve sosyal yapısı sebebiyle, bölgede Osmanlı hakimiyeti tam anlamıyla Yavuz ve Kanuni devrinde bile sağlanamamıştır. Bu yüzden, Doğu Anadolu ile merkezî otorite arasında ciddi bir ilişki kurulamamış ve bölge, Cumhuriyet devrine kadar muhtar olarak kalmıştır. Bu özelliğinden dolayı Doğu Anadolu'nun sosyal-ekonomik-kültürel yapısı kendine özgü bir durum kazanmıştır. Devlet otoritesinin tam olarak sağlanmamasının temelinde bölgede var olan aşiret yapısı/ağalık ve şeyhlik düzeni yatmaktadır. Aşiret reisleri/ağalar maddi yönden, şeyhler dini yönden Doğu Anadolu halkını etkileri altında bulunduruyorlardı. Ayrıca vilâyet, sancak ve kaza merkezlerinde "eşraf tabakası" mevcuttu. Bu grup Tanzimat’tan itibaren politik-idari-kültürel yönden şehirlerde egemen durumdaydı (Kodaman, 1987, s. 3-26).

² Günümüzde Bitlis ili sınırları içerisinde göçebe aşiret pek kalmamıştır. Vilayet sınırları içerisinde faaliyet gösteren göçebeler genellikle ilkbahar aylarında Güneydoğu Anadolu bölgesindeki Batman, Siirt, Mardin, Şırnak vs. illerinden gelen aşiretler olup, Bitlis’in yüksek yaylalarında hayvancılık yapmakta ve sonbahar aylarında tekrar kendi bölgelerine geri dönmektedirler.

XIX. yüzyıldan itibaren merkezileşme gayretleri neticesinde eski geleneklerini terke zorlanan aşiretlerin direndiği ve yer yer isyana varan olayların çıktığı görülmektedir. Tanzimat ile başlayan merkezden idarecilerin taşraya gönderilmesi vb. uygulamalar yarı feodal olarak yaşamaya alışmış Kürt aşiret reislerinin -hâkimiyet alanlarının daralmasına sebebiyet verdiğinden- isyan etmesini beraberinde getirmiştir. Devlete karşı çıkan bu isyanlar usulünce bastırılmıştır. İsyanların bastırılması aşiretlerin direnç gücünü kırmakla birlikte hâlâ vergi verme ve askere alınma konularında isteksizliklerinin devam ettiği görülmüştür (Tekdal, 2018, s.198). Merkezileşme çalışmalarıyla birlikte “Kürt Emirler”inin hâkimiyetinin sona ermesi bu bölgedeki güç dengelerini bozmuş ve yeni düzende kendine yer edinmeye çalışan diğer aşiretler arasındaki çatışmaların yoğunlaşmasına sebep olmuştur. Bundan dolayı kan davasına dönüşen çatışmaların sonlandırılması adına, arabulucu mekanizmasının vazgeçilmez aktörü olan şeyhlerin önem kazanmaya başladığı yeni bir dönemin aralandığı ifade edilebilir (Bruinessen, 2015, s.273). XIX. yüzyılın ikinci yarısından sonra şeyhler ve tarikatlar Doğu Anadolu’da ve dolayısıyla Bitlis ve civarında da belirleyici siyasal bir güç haline gelmişlerdir. Böylece aşiret liderliği ve şeyhliğin aynı kişide birleştiği aşiret modelleri ortaya çıkmaya başlamıştır. Bitlis’te İnan ve Mutlu aileleri buna örnek olarak verilebilir (Özer, 2003, s. 38). Merkezileşmenin doğurduğu bu sonucun izleri Bitlis vilayetinde hala devam etmekte olup, zikredilen ailelerin her konuda belirleyici bir rol oynadığı açık bir şekilde görülmektedir.

Osmanlı Devleti’nin son zamanlarında yapılan reformlar ve merkezileşme çabaları tam bir otorite sağlayamadığı için asayiş sorunlarına sebebiyet vermiştir. Bu kapsamda aşiretlerin birbirinin otlaklarına göz dikmesi, hırsızlık ve yağma olaylarına karışması, eşkıyalık ve öldürme odaklı kan davaları Doğu Anadolu’nun ve dolayısıyla Bitlis’in de bu dönemde yaşadığı genel sorunlardır. Kentteki diğer sorunlara bakıldığında ise şöyle bir tablo ortaya çıkmaktadır: Aşiretler, devlet yapısındaki değişime uyum sağlama noktasında sıkıntılar yaşamışlar/yaşatmışlardır. Aşiretlerin yüzyıllardır yaşayageldikleri geleneksel yapıyı bir çırpıda terk etmeleri beklenemezdi. Bundan dolayı değişime direnç noktasında yer yer isyan noktasına varan olaylar meydana gelmiştir. Bitlis’teki Ermeni nüfusun çokluğu ve bu dönemdeki Ermeni isyan faaliyetlerinin yoğunluğundan dolayı buradaki Kürtler ile Ermeniler arasında ciddi çatışmalar yaşanmıştır. Özellikle XIX. yüzyılın sonlarına doğru Ermeni çetelerinin ortaya çıkmasıyla Doğu Anadolu’da bunlardan kaynaklı asayiş olaylarının artması, Kürt aşiretlerinde de bunlara karşı bir savunma refleksi oluşturmuştur. Kürtler ve Ermeniler arasında karşılıklı çatışma artarak devam etmiş ve büyük asayiş sorunlarına dönüşmüştür. Ermenilerin, özellikle ayrılıkçı fikirlerin bölgeyi kasıp

kavurduğu bir zaman diliminde (1890'dan itibaren) çeteler kurarak Müslüman ahali üzerinde baskı unsuru olmaya başladığı görülmektedir. Komiteler, yaptıkları faaliyetlerle Ermeniler ile Müslümanlar arasındaki ortak yaşam kültürünü ve insani değerleri bir bir yok etmeyi ve onları birbirine düşman etmeyi amaçlamışlardır (Tekdal, 2018, s.202). Ermeniler sadece Doğu Anadolu bölgesinde değil, Osmanlı Devleti sınırları içerisinde birçok bölgede bu isyan ve tedhiş hareketlerine girişmişlerdir. Ermeni nüfusunun bu bölgede fazla olması hasebiyle en çok çete ve isyan faaliyetlerini Doğu Anadolu'da yaptıklarını söyleyebiliriz. Bitlis vilayetinde gerçekleşen Sason İsyanları (1894- 2 kez) ve Kanlı Cuma baskını (1895) bunlara örnektir.

Bitlis Vilayeti'nde bazı yerleşim birimleri, asayiş olaylarında başı çekmiştir. Mutki ve Sason merkezileşme çabalarının büyük ölçüde başarısızlıkla sonuçlandığı kazalar olmasının yanında, vilayet sınırları dâhilindeki asayişsizliklerin büyük bir kısmının da sebebi konumundadır. Bu iki kaza sınırları içerisinde yaşayan aşiretler, Tanzimat'tan sonra bölgede uygulanmaya çalışılan merkezileşmenin önünde ciddi bir engel teşkil etmiştir. Söz konusu olan bölgede arazinin engebeli olması, askerî kuvvet gönderilse dahi sonuç alınamamasına sebep olmuştur. Bundan dolayı iyi gizlenebilen ve suça karışmış birçok aşiret reisinin sığındığı yerler olarak karşımıza çıkmıştır. II. Abdülhamid dönemine gelindiğinde bu mıntıkadaki durum, önceki dönemden pek de farklı olmamıştır (Gencer, 2010, s. 257). Doğu-Anadolu'nun coğrafi şartları düzenli Osmanlı ordularının hareket kabiliyetini engelliyordu. Yine bölgenin merkeze uzaklığı ve ulaşım güçlükleri, zamanında lojistik desteğini ve takviye birliklerinin yollanmasını imkânsız kılıyordu. Aşiretlerden askeri birliklerin kurulması bütün bu zorlukları bir dereceye kadar giderebilirdi. Zira Aşiretler bölgeyi iyi tanıyorlardı, her türlü tabiat şartlarına alışıktilar. Bölgenin coğrafi ve sosyal vaziyetinden dolayı aşiret eşkıyalıkları da yaygındı. Aşiretin gücünü arkasına alan eşkıyalar her türlü kanunsuz harekette bulunabiliyor, askerlerle müsademeye girişebiliyordu (Öztürk, 2014, s.136). Bölgede yaşanan asayiş olayları her zaman salt aşiretlerden kaynaklanan ve aşiretlerin karıştığı vukuatlar değildi. Birçok olayın kaynağında çeşitli şekilde suçlara bulaşmış, firar etmiş ve kanundan kaçan kişiler olup, bunlar küçük eşkıya çeteleri şeklinde faaliyetler göstermişlerdir. Bu eşkıyalar çoğu kez bölge halkını olduğu gibi aşiretleri de fazlasıyla huzursuz etmişlerdir.

II. Abdülhamid hem bölgeyi kontrol altına almak hem de “Şark Meselesi” adı altında batılı devletlerin Doğu Anadolu'da bir Ermeni Devleti kurma planlarını akim bırakmak için tedbir almıştır. II. Abdülhamid bütün gücüyle ve maharetiyle Doğu Anadolu'yu kurtarmak, burada bir Ermenistan devletinin kuruluşunu engellemek, Rus ve İngiliz emperyalizminin hareket kabiliyetini

azaltmak için çalışmıştır. Bu amaçla; devletin askeri ve mülki otoritesini maddeten ve manen Doğu Anadolu'da tesis etmek, mahalli kuvvet ve otoritelerden yararlanmak, bütün Doğu Anadolu halkının menfaatini koruyan reformlar yapmak, Müslüman halkı ve mahalli otoriteleri (aşiret reisi, şeyh, ağa vb.) himaye etmek ve onları Merkez-i Saltanat ve Hilafete bağlamak, Ermenilerin çıkaracağı her türlü hadiseye zamanında müdahale etmek, misyonerlerin faaliyetlerini engellemek veya kontrol altında bulundurmak, aşiretlerden askeri birlikler teşkil etmek gibi çalışmalar yapmıştır. II. Abdülhamid Doğu Anadolu'da devlet otoritesi tesis edebilmek için Hamidiye Alaylarını oluşturma yoluna gitmiştir. Padişah, aşiretleri silahlandırarak ve askeri birlikler kurdurarak onları hem kendine bağlamak hem de askeri güç olarak kullanmak istemiştir diyebiliriz. Ayrıca, aşiretlerin Müslüman olmaları, onların Ermenilere karşı da bir denge ve emniyet unsuru olmasını sağlanmış olacaktı. Askeri yönden aşiretlerin kuvvetinden faydalanmak, belki de Hamidiye Alay'larının kuruluş sebebinin en mantıklı yönü olarak ele alınabilir. Doğu-Anadolu aşiretleri halkının, cesur, binici, nişancı ve savaşçı yapısı Osmanlı İmparatorluğu için tabii bir askeri kaynak olmuştur (Kodaman, 1987, s. 46).

Bu amaçla 1892 senesinde Padişah yaveri ve danışmanı olan Vehbi Paşa, Osmanlı ordusuna kuvvet katması düşünülen Hamidiye Alay'larına dahil olabilecek olan Kürt Aşiretlerinin tespiti için bölgeye gönderilir. İki kez bölgeyi gezen Vehbi Paşa; bu gezilerinde aşiretlere dair elde ettiği bulguları rapor haline getirmiştir. 10/07/1310 (28 Ocak 1893) tarihli raporun Bitlis Vilayeti dahilindeki aşiretlerle ilgili kısmı şöyledir:

“Bitlis Vilayeti'ne bağlı Mutki ve Huyut kazalarıyla Muş, Genç, Siird sancaklarının Muş, Bulanık, Malazgirt, Varto, Sason, Genç, Erüh, Bervari-i Süfla kazaları ve Goynik, Dergul nahiyelerinde meskun Hasenanlı, Cibranlı aşiretleri ve Huyut, Mutkî, Biliki, Sason, Şırnak, Dergul, Bervar-i Süfla ahali ve Ekradı da birçok kabilelere ayrılmış olup bunlardan yalnız Hasenanlı ve Cibranlı ve Şırnak aşiretlerinin erkek nüfusu yaklaşık 13.500 (on üç bin beş yüz) olup sırf aşiret olan Hasenanlı ve Cibranlıdan 8 alay süvari teşkil etmiş ve diğerleri ile Bitlis Vilayeti dahilinde bulunan Silaflı (Silavi), Atmaneki, Dimili, Poran ve emsali aşair ve küçük kabileler piyadeye elverişli bulunmuştur”. (BOA, Y.PRK.MYD., K.12, G.36.)

Vehbi Paşa, bölgede yaptığı incelemede Kürtler hakkında bilgiler toplamış ve bazı analizler yapmıştır. Raporunda, halkın geçim kaynakları, sosyo-kültürel yapısı ve ahalinin sahip olduğu güzel hasletlerden bahsetmiştir. Özellikle halkın askerlik konusunda maharetli ve çok muntazam bir sınıf olduğunu belirtmiştir. Bununla birlikte bazı kötü düşüncelilerin, zararlı fikirlere sahip ecnebilerin,

Kürtler hakkında ara sıra maksatlı biçimde olağanüstü abartılara varan şikayetlerde bulunduklarını ve yayınlar yaptıklarını belirtmiştir. Vehbi Paşa, Bitlis Vilayetinde Kürt aşiretlerinin şehir nüfusunun çoğunluğunu oluşturduğu belirttikten sonra, Ermeni ahalisinin vilayette yoğun olarak yaşadığını ve bu halklar arasında maksatlı biçimde huzursuzluk çıkaran kişilerin olduğunu belirtir. Vehbi Paşa'ya göre, Bitlis dahilindeki Kürtlere karşı Ermeni çeteleri, yabancı seyyah ve misyonerler ile Ermeni mektep muallimleri tarafından bilinçli ve maksatlı olarak birçok iftira atılmakta ve haksız isnatlar yapılmaktaydı (BOA, Y.PRK.MYD., K.12, G.36.).

Teşkil edilen Hamidiye Alayları ile elde edilen inzibatî kuvvet sayesinde Doğu Anadolu'nun birçok yerinde asayiş olayları azalmış ve devletin otoritesi yeniden tesis edilmeye başlanmıştır. Aşiretlerden ayrıca vergi tahsilâtı ve nüfus sayımlarında da yararlanılmıştır. Fakat alaylara kabul edilenlere verilen silah ve maaşlarla bazı vergilerden muafiyet hakkını imtiyaz olarak algılayan bu aşiretlerin, zamanla görev ve yetki alanlarının dışına çıkarak bu gücü istismar etmeye başladığı görülmektedir. Özellikle aşiretlerin Sünni olması ve Şafii mezhebine mensup olması, bu özellikleri taşımayan diğer aşiretlerle ciddi anlamda sıkıntılar yaşamasına sebebiyet vermiştir. Bir de eski husumetleri olan bu aşiretlerin, devlet desteğini aldıktan sonra diğer aşiretler ile daha acımasız bir çatışmanın içine girdikleri görülmektedir. Osmanlı Devleti bir yandan bölgedeki Ermeni asilere karşı oradaki Kürtleri ve dolayısıyla aşiretleri kullanmak yoluna gitmişken, öte taraftan da aynı aşiretlerden kaynaklı asayiş sorunlarıyla uğraşmak zorunda kalmıştır. Bu dengeyi sağlamak adına Bitlis ve civarındaki aşiretlere müdahale ederken de itidali elden bırakmamaya gayret etmiştir. Fakat şu gerçeklik de göz ardı edilmemelidir: Bitlis'teki asayiş olaylarının merkezinde aşiret yaşantısının getirdiği otonom/federatif yapıdan kaynaklı geleneksel yaşantı olduğu söylenebilir. (Tekdal, 2018, s.208-210).

II. Meşrutiyet döneminde ise devlet yönetiminin aşiretlere ve bölgeye bakış açısı değişmiştir. İttihat ve Terakki yönetimi olaylara artık II. Abdülhamid gibi yaklaşmamış, farklı politikalar üretme yoluna gitmiştir. II. Meşrutiyet ile birlikte Hamidiye Alayları gözden düşmeye başlamışsa da -sayılarında azalmaya gidildiği halde- tamamen ortadan kaldırılmamıştır. II. Meşrutiyet'in ilânından sonra kurulan hükümetler Hamidiye Süvari Alaylarını tamamen kaldırmaktansa, yeniden düzene koymayı uygun görmüştür. 1910 yılına kadar yeni teşkilatlanma tamamlanmıştır. 1910 (1326) yılında çıkarılan yeni nizamnamede aşiret alaylarının sayısının 64 olduğu görülmüştür. II. Meşrutiyetten sonra askeri düşüncelerle hazırlanmış olan nizamnamelerin, uygulamada ne gibi sonuçlar verdiğini kesin olarak bilemiyoruz. Ancak gerek Birinci Dünya Harbinde gerekse milli mücadele zamanında aşiret alaylarının bazı askeri görevler aldıkları ve

Doğu Anadolu'nun savunmasına katkıda bulundukları bilinmektedir (Kodaman, 1987, s. 62). Hamidiye Süvari Alaylarından Birinci Dünya Savaşı'nda "*Milis Birlikleri*" teşkil edilerek hem cephede hem de cephe gerisinde azami derecede yararlanılmıştır. Osmanlı Devleti tarafından 2 Ağustos 1914' te yayınlanan Seferberlik Emri ile Aşiret birliklerinden oluşan İhtiyat Süvari Tümenleri de ordunun kuruluşuna katılmışlardır. 3. Ordu'nun kuruluşunda, "*İhtiyat Süvari Tümenleri*" olarak varlığını devam ettiren aşiret birlikleri, 2. Ordu'nun kuruluşunda, eski teşkilâtın izlerini önemli ölçüde "*Milisler*" ve daha sonra da "*Gönüllü Müfrezeler*" isimleri ile devam ettirmişlerdir. Birinci Dünya Savaşı başladığı andan itibaren aşiretler ordu birlikleri içinde cephede ön saflarda savaşmaya başlamışlardır (Evsile, 1996, Sayı: 36).

Ruslar Doğu Cephesinde Erzurum'u işgal ettikten sonra Muş ve Hınıs istikametinde ilerlemesi üzerine 3. Ordu emrinde bulunan Cıbranlı, Hormek, Lolan, Hasenanlı ve Sipkanlı aşiretleri cephede Ruslarla savaşmış, büyük yararlılıklar gösteren birçok aşiret mensubu ve ağası bu savaş esnasında şehit olmuştur. Yine 2. Ordunun bölgeye gelip Bitlis ve Muş'un kurtarılması esnasında her alanda savaşan birçok aşiret mensubu şehit olmuştur (Genelkurmay Başkanlığı, 1993, s.690). Daha önce bölgede birçok asayiş olayına karışmış olan aşiret reisleri de savaşın başlamasıyla cepheye giderek düşmanla mücadele etmiştir. Örneğin Pençinar aşiretinin lideri Beşar Çeto, Birinci Dünya Savaşı'nın başlaması üzerine firari olduğu halde cepheye gitmek için af talebinde bulunmuştur. Savaşa katılması şartıyla af talebi kabul edilen Beşar Çeto, beraberindeki dört yüze yakın gönüllüyle birlikte İran'a geçmiş ve burada Van Valisi Cevdet Bey'in komutasında savaşa katılmıştır. Dahiliye Nezaretine gönderilen 16/11/1330 (29 Ocak 1915) tarihli belgede Beşar Çetonun İran'ın kuzeyinde 15 Ocak 1915'te meydana gelen bir çatışmada şehit düştüğü bilgisi verilmiştir (BOA, DH. ŞFR., K.459, G.76.).

Bitlis ve Muş Ruslar tarafından işgal edilince bölgeye 2. Ordunun nakledilmesine karar verilmiştir. Bölge Ruslar tarafından işgal edildiği için düzenli askeri birliklerin miktarı yok denecek kadar azdı. 2. Orduya bağlı tümenlerin bölgeye intikali de Haziran 1916 tarihine kadar ancak gerçekleşebilmiştir. Bu arada düşman ilerleyişini durdurmak ve bazı yerlerde oyalamak amacıyla bölgede bulunan aşiret mensuplarından "*Milis Birlikleri*" teşkil edilmiştir. Dolayısıyla bu birlikler, bu husustaki ihtiyacı karşılamak üzere, özellikle Rusların Bitlis Boğazından geçip Diyarbakır bölgesine inmesini engellemek için savunma muharebeleri yapmışlar ve ihtiyaç dahilinde peyderpey toplanmışlardır. Milis Birlikleri şeklinde organize edilen aşiretlerden sadece cephede değil aynı zamanda cephe gerisinde de birçok konuda faydalanılmıştır. Aşiret mensuplarından teşkil edilen milis kuvvetleri 2. Orduya bağlı 16.

Kolordunun 5. ve 8. Tümeni içerisinde yer almışlardır. Bu milis gruplarının isimleri şunlardır: “*Mutki Milis Alayı; Komutanı Musa Bey (4 taburlu bir alay), Müstakil Mutki Taburu, Penciyâr Milis Taburu, Dancûb Müfrezesi Milis Kıtası, Haydaranlı Bölüğü, Hasenanlı Bölüğü, Şeyh Masum Bölüğü, Zamanhan Bölüğü, Halîlan ve Hoyşinân Bölüğü, Çapakçur Müfrezesi, Oğnut Müfrezesi, Ardeşen Milisleri, Mutki Müfrezesi, Silvan Müfrezesi, Şin Müfrezesi (Kürtlerden oluşmuş 700 silâhlı), Hizan Müfrezesi, Palû Müfrezesi, Kulp Müfrezesi, Erüh Müfrezesi, Buğlan Müfrezesi*” (Genelkurmay Başkanlığı, 1993, s.46-48).

Rusların Doğu Anadolu’yu işgal etmesiyle yurtlarını terk etmek zorunda kalan bazı aşiret mensuplarının hem mağduriyetlerinin önlenmesi hem de bu aşiretlerin gittikleri yerlerde huzursuzluk çıkarmalarını engellemek üzere bunlardan da milis birlikleri oluşturma yoluna gidilmiştir. Bu konuda 2. Ordu Komutanı Ahmet İzzet Paşa, hatıratında şu bilgileri vermektedir:

“Cepheye vardığımda büyük ölçüde Ermeni göçü bitmişti. Münferit bazı istenmeyen hareketler bilinir ve duyulursa büyük bir içtenlikle engellemeye çalışıyordum. Fakat memleketleri istilâya uğrayıp bu tarafa göç ve iltica etmiş olan Kürt aşiretlerinin batı vilâyetlerine gönderilmesine hükümet tarafından teşebbüs olunmuştu ki, bunun da büyük ölümlere ve başka türlü zararlı olaylara sebebiyet vermesi düşünülebilirdi. Dolayısıyla Kürt aşiretlerinden süvari teşkil edeceğimi öne sürerek bu göçün engellenmesine elden geldikince çalıştım. Bu sayede aşiretler civardaki boş arazide yerleştirilerek bir ikisinden de oldukça faydalı ve değerli süvari kıtaları teşkil edilebildi. Bu muamelenin manen ve diğer suretlerle de iyi etkileri görüldü. Bu sırada Diyarbakır Vilayetinde ortaya çıkan bazı eşkıya kaynakları kendiliğinden kurudu” (Ahmet İzzet Paşa, 2019, s. 256-257).

Doğu Anadolu ve Güneydoğu Anadolu Bölgesinde yaşayan aşiretlerin nüfusları yüz binleri bulmaktaydı ve bunlardan çok az bir kısmı resmi olarak Hamidiye Alayları ya da Milis Birlikleri içerisinde yer almaktaydı. Bunların dışında kalan aşiret mensupları Ruslara ve Ermenilere karşı tamamen gönüllü olarak Osmanlı Devleti’nin yanında yer almış ve yaşadıkları toprakları düşmana karşı savunmuşlardır. Bu aşiret mensuplarının ve Milis Birliklerinin sayısı tam olarak bilinmemektedir fakat bölgede bulunan tüm ahalinin maddi ve manevi tüm gücüyle düşmanla savaştığını söyleyebiliriz.

3. Bitlis’te Millî Mücadele Dönemi’nde Yaşanan Asayiş Olayları

Millî Mücadele döneminde ülkenin birçok bölgesinde olduğu gibi Bitlis ve çevresinde de önemli asayiş sorunları yaşanmıştır. Özellikle Mondros Ateşkes Antlaşmasından sonra büyük ölçüde yitirilen devlet otoritesine ağır ekonomik

koşullar da eklenince olaylar kaçınılmaz olmuştur. Milli Mücadele döneminden önce de görülen gasp, yaralama, yol kesme, adam öldürme, hırsızlık gibi olaylarda bu dönemde önemli bir oranda artmıştır (Dikici, 2007). Bitlis vilayeti Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra her konuda harap olmuş durumdaydı. Ruslar şehri işgal edince binlerce Müslüman ahalî Ruslar ve Ermeniler tarafından katledilmiş, kaçabilenler ise güvenli bölgelere göç etmişti. Bu nedenle Bitlis'te hiç Müslüman ahalî kalmamıştı. Binalar yıkılmış, camiler ahır ve depo yapılmış, yollar ve medreseler tahrip edilmiş ve birçok yapı yakılmıştı. İşte bu yıkım üzerine bir yaşam kurulmaya çalışılıyor, yaralar sarılmaya, şehir ise imar edilip insanların hayatlarını idame edebilecekleri bir hale getirilmeye gayret ediliyordu. Geri dönen ahalî yokluk ve sefalet içinde olup ölmek ve günlük işlerini çıkarıp hayatta kalabilme çabası içerisinde idiler. İşgale uğramamış ilçelerde bulunan ahalî ise aşiretlerden oluşmaktaydı ve bunlar da alışageldiği gibi birbirleriyle çatışma ve kavga halindeydiler. Devlet otoritesi kalmadığı için sürekli aşiretler arası çatışmalardan ölüm haberi geliyordu. Eşkıyalık ve soygun olayları almış başını gitmişti. Vilayette polis ve jandarma kuvvetleri çok az sayıdaydı ve bölgede bu olayları önleyebilecek yeterli sayıda askeri güç de yoktu (Özdağ, 2021, s.168.).

Yaşanan bu durumu anlayabilmek için o dönemin şartlarını ve sosyal yapısını bilmek gerekmektedir. O zamanki Bitlis vilayetinin sosyal yapısını ve durumunu bize en iyi anlatan belge, 27 Nisan 1918 tarihinde Siirt Mutasarrıfı ve Bitlis Vali Vekili Cevdet Bey'in³ Dâhiliye Nezareti'ne hususi bilgi verme amaçlı yazdığı telgraftır. Çok önemli bilgiler içeren bu telgrafta Bitlis'teki toplumsal yapıdan, aşiretlerden ve yaşanan asayiş olaylarından bahsetmektedir:

“Bitlis vilâyeti dâhilindeki Kürt aşiretlerinin ahvali ve hükümetle olan münasebâtı hakkında huzur-u sâmi-i nezâretpenâhîlerine bazı mütalaat arz etmeye cûret ediyorum. Çünkü bu aşiretlerin her halde esaslı bir sûrette terkik ve ıslahı icab etmektedir. Vilâyetinde muhtelif namlarda bir hayli büyük ve küçük aşiretler vardır. Aşairi mezkûre bir reise veyahut beye tabi olarak ondan sâdir olacak evamir ve tebligatı icra ve infaz ederler. Kura ahalisi aşairden pek korkarlar ve ne isterlerse verirler. Vermezlerse hâneleri ihrak ve evlad u iyalleri katl ve imha ve hayvanları ve eşyaları nehb u garet olunur. Bu sûretle mal ve canları taht-ı emniyet ve muhafazada bulunmayan birçok köylüler terk-i dar u

³ Bitlis Vilayeti, Birinci Dünya savaşında Ruslar tarafından işgal edilince vilayet merkezi Siirt Sancağına taşınmış ve vilayet Siirt'ten vali vekilleri tarafından yönetilmiştir. Bitlis'in 8 Ağustos 1916 tarihinde düşman işgalinden kurtarılmasından sonra Bitlis'te sadece askeri birlikler bulunuyordu. Bu durum 1918 yılına kadar devam etti. 11 Nisan 1918 tarihinde Bitlis valiliğine atanan Mazhar Müfit Kansu'nun Temmuz 1918 tarihinde göreve başlamasıyla birlikte vilayet merkezi tekrar Bitlis'e taşınmıştır.

diyar etmişlerdir. Kürdistan'da otuz kırk hâneli köylerin hemen nısfında ancak üçer dörder hâne kalmıştır ki bunlar rüesanın temin-i menafî ve âmâline çalışmaktan başka bir şey yapmamak mecburiyetindedirler. Vatanlarından ayrılmak istemeyerek ve aşiretlerin zulmüne tahammül ederek köylerinde kalmışlardır. Ekseriyetle aşiretler arasındaki ihtilaflar ve müsademeler de bu köyler yüzünden vukua gelmekte ve senelerce temadi etmektedir. Nihayetinde Zilyan Aşireti sakin ve muti altı köy halkına tahakküm etmek ve onlardan tekâlif-i muayyeneyi almak ister. Firso aşireti de aynı emel peşinde koşar. İki aşiret arasında bir tarafa galebe temin olununcaya kadar müsademat devam eder. O altı köy halkı da bu miyanda ezilirler. Çünkü her iki aşiretin tecavüzat ve taarruzatına marûz kalırlar. Hükümete müracaat ederek bu iki ateş arasından tahlislerini istida ederlerse de bir fayda hâsıl olmaz. Çünkü gönderilecek jandarmalar atıyen arz ve izah olunacak esbâbtan dolayı bir iş göremezler. Zilyan ve Firso aşiretlerinin hangisi galip gelirse altı köy halkına da o sahip olur. Seferberliğin devamı müddetince köylüler daha ziyade tazyik görmüşlerdir. Zira hükümetçe vesait-i nakliye ve eşya-yı saire tedariki için sevk olunan memurlar ve jandarmalar bir miktar hayvan veya zahire alıyorlar. Bunlardan sonra aşiret ağasının gönderdiği adamlar da kalan hayvanat ve eşyadan bir kısmını kaldırıyorlar. Köylülerin evlad u iyallerine yiyecek bir şey kalmıyor. O köyü terk ederek salim ve emin bir mevki aramaya çıkıyorlar” (BOA. DH. EUM. 2.Şb., K.54, G.51.).

Siirt Mutasarrıfı Cevdet Bey, bölgeyi ve vilayeti çok iyi bir şekilde gözlemleyip yerinde tespitler yapmıştır. Belgede de belirtildiği üzere güçlü aşiretlerin daha küçük aşiretler üzerinde baskı kurmaya çalıştığı ve özellikle aşiret sahibi olamaya Reaye Kürtlerin (Kura Ahalisi), Aşiret Kürtlerinden çok korktuğu ve her isteklerini yerine getirdikleri belirtilmiştir. Zaten Milli Mücadele Döneminde bölgenin en önemli sorunlarının başında güçlü aşiretlerin diğer halk üzerinde baskı kurması, aşiretler arasında yaşanan kavgalar ve eşkıyalık olayları geliyordu. Bu durum uzun süre devam etti ve bunun önüne geçmek için çok çaba harcandı.

Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra asayişin sağlanabilmesi ve bölgedeki her türlü eşkıyalık faaliyetlerinin önlenmesi için ilk olarak bölgenin askerî bakımından güçlendirilmesi gerekiyordu. Ama belgelerden anlaşıldığı üzere bölgedeki birliklerde yeterli sayıda asker bulunmamaktaydı. Vilayet sınırlarının çok geniş olması işi daha da zorlaştırıyordu. 1918 yılında askeri olarak 9. Ordu (Erzurum Merkezli) bölgesinde bulunan Bitlis'e bazen askeri destek gönderilse de (ATASE İSH., K.23, G.1.) buradan Bitlis vilayetine uzaklık ve kış şartlarından dolayı asker göndermek çoğu zaman sıkıntılara sebep oluyordu (ATASE İSH., K.2, G.146.). Bunun üzerine Başkumandanlık Vekâleti öncelikli olarak 9. Ordu

Bölgesinde bulunan Bitlis vilayetini 6. Ordu bölgesine almıştır ve bu kararı 3 Şubat 919 tarihinde her iki ordu kumandanlığına bir telgraf ile bildirmiştir (ATASE İSH., K.23, G.45.). 1919 yılında Osmanlı Devleti ordu teşkilatında mütareke gereği yeni bir düzenlemeye gitmiştir. Bu düzenleme kapsamında 6. Ordu, 12 Şubat 1919 tarihinde lağvedilmiş ve askerleri terhis edilerek bölgede daha az sayıda asker ihtiva eden XIII. Kolorduya dönüştürülmüştü. 6. Ordunun lağvedilmesi bölgede askeri bakımdan daima sıkıntı yaşanmasına neden olmuştur. Bu konuda XIII. Kolordu Kumandanı Cevdet Bey Harbiye Nezaretine birçok kez kolorduya bağlı vilayetlerin (Diyarbakir, Bitlis, Elâzığ) sınırlarının çok geniş olduğu ve bu bölgenin tamamında asayiş sağlayacak yeterli sayıda asker ve teçhizatın bulunmadığını bildirmiş, ayrıca takviye kuvvetler istemiştir.

Vilayette yaşanan asayiş olaylarının en önemli sebeplerinden biri elbette ki devlet otoritesini yetersiz olmasıydı. Devletin otoritesi bu bölgede zayıf olduğu için ahaliden vergiler de toplanamıyordu. Vergi memurları bırakın vergi toplamayı, aşar ve ağnam vergisi almak için bile birçok köye gidemiyordu. Vergi toplama konusunda sürekli sorun yaşayan Bitlis Vilayeti Defterdarlığı, yeteri kadar Jandarma kuvveti olmadığı için Harbiye Nezareti'nden asker desteği talep ediyordu. Bu talepler bölgedeki XIII. Kolordu Kumandanlığı tarafından çoğu kez yeterli sayıda asker bulunmadığı için yerine getirilemiyordu (ATESE, İSH., K.49, G.71.).

Bölgede birçok asayiş olayı yaşanmakla birlikte en çok eşkıyalık faaliyetlerinin Cemil Çeto ve aşireti tarafından yapıldığı görülmektedir. Birinci Dünya savaşında abisi Beşar Çeto'un ölümünden sonra Pençinar aşiretinin başına geçen Cemil Çeto, eşkıyalık faaliyetlerine Birinci Dünya savaşı esnasında da ara vermemiştir. Siirt Mutasarrıfı Cevdet Bey yazdığı telgrafta Cemil Çeto ile ilgili şu bilgileri veriyordu:

“Siirt'in Garzan kazası dâhilinde Pençinar aşiretinin zulüm ve tazyikinden firara mecbur olan köylülerin miktarı ziyadedir. Bu aşiretin reisi Cemil Çeto namında ve resmi hükümetçe müteaddid defalar takibine çıkıldığı ve hatta bir sene evvel livâ jandarma taburu kumandanı Kazım Bey de bir müsademedde şehit olduğu halde bir şey yapılamamıştır. Merhum bilahare aşar ve iaşeden tutularak bazı efrad ve etabıyla beşinci fırkaya müzaherete davet edilmiş ve bir iki defa gidip gelmiştir. Bu adama bir şey yapılamadığı gibi ve bilakis serbest dolaşmakta bulunduğunu gören köylüler bittabi bütün âmâline boyun eğmeye mecbur oluyorlar. Gerek Cemil Çeto ve gerek diğer bazı aşair rüesası harbe girmek bahânesiyle bir iki defa ordu-yu Osmanî ile birleşir gibi olmuşlar ise de sıkıştıkları zaman âr-ı firarı irtikâb etmişler ve memleketlerine dönmüşlerdir” (BOA. DH. EUM. 2.Şb., K.54, G.51.). Belgeden de anlaşıldığı üzere; Cemil Çeto

birçok olaya karışmasına ve Jandarma Kumandanını öldürmesine rağmen Devlet tarafından kendisine herhangi bir ceza verilmemiş ya da verilememiş olması halk üzerinde daha büyük korkuya neden olmuştur. Bu nedenle bölgede Cemil Çeto'ya herkez boyun eğmek zorunda kalmıştır. Bu gibi durumlarda daha da cesaretlenen Cemil Çeto, eşkıyalık faaliyetlerini gittikçe arttırmış ve önüne geçilmez bir eşkıya olmuştur.

Cemil Çeto Millî Mücadele döneminde de birçok asayiş olayına karışmıştır. 1919 yılının bahar aylarında dört yüz adamıyla birlikte Beşiri'deki Raman aşiretiyle ittifak kurarak bölgedeki diğer aşiretlere karşı saldırı hazırlığına girişmiştir. Bu girişimin haber alınması üzerine Dâhiliye Nezâreti tarafından Bitlis Valiliği'ne gönderilen bir yazıyla meselesinin sulh yoluyla çözülmesi ve bir daha böyle bir olayın meydana gelmesini engellemek için Cemil Çeto'nun mümkünse temelli olarak Garzan bölgesinden çıkarılması istenmiştir (BOA, DH.ŞFR., K.98, G.21.). Yapılan görüşmeler sonucunda aşiretler arasında sulh temin edilerek Cemil Çeto ve adamlarının bir çatışmaya girmeden Garzan'a dönmeleri sağlanmıştır (BOA, DH.ŞFR., K.624, G.67.). Eşkıyalıklarına devam eden Cemil Çeto, yeni açılan Türkiye Büyük Millet Meclisi'ne karşı yaklaşık üç yüz adamıyla 20 Mayıs 1920 tarihinde bir ayaklanma başlatmıştır. İsyanın ilk günlerinde Garzan bölgesinde hâkimiyet kurmayı başaran Cemil Çeto, üzerine gönderilen XIII. Kolordu'ya bağlı askerî birlikler karşısında daha fazla direnemeyerek 7 Haziran 1920 tarihinde dört oğluyla birlikte teslim olmak zorunda kalmıştır (Toker, 2009, s.118). Cemil Çeto'un yakalanması Garzan bölgesinde büyük bir asayiş sorununu ortadan kaldırmış ve sükûnet sağlanmıştır.

XIII. Kolordu Kumandanı Cevdet Bey, Harbiye Nezaretine yazdığı 8 Nisan 35 (8 Nisan 1919) tarih ve 1418 numaralı şifreli telgrafta Bitlis'te yaşanan asayiş olayları ve alınan tedbirlerle ilgili şu bilgileri veriyordu:

“Bitlis vilâyeti asayişinin temini için ordu Pervari, Şırnak, Bitlis, Mutki, Sason için birer müfreze gönderilmesini talep ediyor. Şifredeki birinci alaydan Erüh ve Pervari'ye birer müfreze gönderilmiş ve kıtaat mevcudunun gayet az bulunduğundan dolayı bir alay Şırnak için ve başka tarafa müfreze gönderilmesi imkânı kalmamıştır. Şimdiye kadar Beşiri dolayındaki aşâir beynindeki ihtilafatı hal ve oranın asayişini teskin eylemiş olan 18. alayın bölgesi sükûnet sağlandığı için bu alayın Silvan'a gitmesine gerek kalmadığı ve bu alaydan bir taburun Bitlis ve Mutki için ve bir müfrezesinin Sason için tertib edilecektir. Kolordu kıtaatının mevcud-u hazırı gayet az bulunmakla beraber Bitlis ve Diyarbekir ve aziz vilâyetleri gibi gayet ve ekser mahalleri seyyar kabâil ve eşkıya ile meskûn bir mintikanın bulunduğu ve İngilizlerle temasta olduğu mahallerde kuvvetli bulunmak mecburiyeti karşısında bulunduğundan vilâyetlerin ehemmiyetli

ehemmiyetsiz her bir mesele için jandarmaya müracaat etmeyip kıtaat-ı nizamiye talep etmeleri koca ordunun vaziyetini işgal etmektedir. Şimdiye kadar olduğu gibi bundan sonrada kolordu bölgesinde en ufak bir asayişsizliğin bile vukuuna meydan vermemeye bütün mevcudiyetiyle çalışacaktır” (ATASE, İSH., K.23, G.66.). Bu telgraf üzerine Harbiye Nezareti 14/4/35 (14 Nisan 1919) tarihinde Dahiliye Nezaretine hitaben bir yazı yazarak bölgede bulunan askeri durum hakkında bilgi verip kolordudan çevre bölgelere verilecek askeri birlik ve silahların kolorduyu nispeten zayıf bırakacağını ve tehlike arz edeceğini belirtmiştir (ATASE, İSH., K.23, G.70.). Ayrıca Kolordu Kumandanı Cevdet Bey 27 Nisan 1919 tarihinde gönderdiği telgrafta yaşanan asayiş olaylarını ve müdahale edememe sebeplerini şu şekilde açıklıyordu; *“Yüksek dağlar geçit vermediği için Bitlis vilayetinde iş gittikçe fenalaşılıyor. Vukuatı siyasi bir maksatla icra edilmiyorsa da hükumete sadık ahali ve yolcular türlü türlü tecavüze maruz kalıyorlar. Kuvvetleri pek az olan kıtaat her tarafa koşup bu vekayii hudusundan evvel menedemiyor. Jandarmanın bir an evvel ikmalini ve biraz batı(ağır) hareket eden Bitlis valisinin asayişini temin hususunda pek fazla çalışmasının temini buyurulmasını istirham eylerim”* (ATASE, İSH., K.109, G.77.). Bu belgelerden anlaşıldığı üzere bölgede yeteri kadar Jandarma ve Polis kuvveti bulunmadığı, yaşanan her olayında kolordudan destek istenildiği ve yeterli sayıda asker olmadığı için bu taleplerin karşılanmasının mümkün olmadığı belirtilmiştir. Ayrıca bölgede yaşanan asayiş olaylarına bazı zamanlarda müdahale edilemediği ve bunun sebebinin ise yüksek dağlar yani coğrafi yapıdan kaynaklandığı dile getirilmektedir.

XIII. Kolordu Kumandanı Cevdet Bey 3/6/35 (3 Haziran 1919) tarihinde Harbiye Nezaretine yazdığı 1557 numaralı telgrafta ise yine bölgede yaşanan birçok asayiş olayından bahsetmekte ve alınan askeri tedbirler hakkında detaylı bilgi vermektedir:

“Bitlis ve Mutki ve Sason’un asayişini için vilâyetin müracaat ve talebi üzerine bundan iki mah (ay) evvel Siirt’teki müfrezeden bir tabur iki makineli tüfek ve bir top tertip ve Bitlis’e ve Silvan’daki alaydan da iki tabur bir makineli tüfek bölüğü Garzan’a sevkine emir verilmiş iken o sıralarda Siirt livasında deyri(?) Kazası dâhilinde türeyen Ramanlı Ali ve Garreli(?) Osman’ın şekavetleri zuhûr etmiş ve bunların tedibleri için Bitlis’e ve Garzan’a girecek kuvvetin iğramı tehir edilmişti. Hali hazırda bu şekavetler muvakkaten bertaraf edilmiş ise de aşiret ve Siirt’teki müfrezelerden birer kuvvetin Bitlis ve Garzan civarına izamı halinde bu şekavetlerine derhal başlayacaklardır. Midyat, Beşiri ve Savur havalisindeki şekavetler dahi küll ile mestur bir ateşe benzemektedir. Binaenaleyh ikinci fırkanın buralarda bulunan kuvvetinden bir müfreme iktisat edip Dicle şimâline göndermek de mümkün değildir. Beşinci fırka kıtaatı da direk

Viranşehir ve Nusaybin havalisindeki şekavetlerle meşgul ve aynı zamanda şimendifer hattı muhafazasını ve Diyarbekir, Mardin, Elâzığ, yolunu temîn ve nefsi-i Diyarbekir’le Elâzığ ve Dersim havalisindeki, asayiş için de müfrezeler gönderilmiştir. Binaenaleyh bu firkadan da Midyat ve Cizre muntikasına kuvvet gönderip de ikinci fırkanın orada kıtaatının Dicle şimâline sevk ve Bitlis ile Garzan havalisi için müfreze igrâmı da mümkün olamayacaktır. Kıtaatın muharib efrad-ı mevcudu da her vakit arz edildiği vecihle pek azdır. Bu havali kürtlerinden eli silah tutanların cümlesi küçük çaplı ile müsellahtır. Diyarbekirdaki kürt kulübünün mazarr-ı propagandaları günbegün artmaktadır. Diyarbekir da toplu kıtaat bulundurulmasına mecburiyet hasıl olmuştur. Binaenaleyh kolordu artık Bitlis, Mutki ve Sason gibi pek uzak mevaki için de müfreze tertip edemeyecektir. Şu hâlde o havali için 15. Kolordudan kıtaat tertip ve igrâm veyahut Elâzığ asayiş için mezkûr kolordudan müfreze gönderilmesiyle orada bulundurduğumuz on beşinci alayın Diyarbekir’a celbine müsaade buyurulmasını arz ederim. Bir alay Diyarbekir’a gelirse o vakit bunu Midyat ve Cizre muntikasına memur oradaki ikinci fırka kıtaatını Dicle şimâline sevk ederek Bitlis, Mutki ve Sason havalisi için bir müfreze gönderilebileceği mâruzdur” (ATASE, İSH., K.23, G.97.).

Bu telgraf üzerine Harbiye Nezareti 15. Kolordudan bir miktar askeri birliğin Bitlis’e gönderilmesini emretmiştir. Gelen emirle 15. Kolordu Kumandanı Kazım Bey gerekli askeri desteği sağlamış ve 17 Kasım 1919 tarihinde Harbiye Nezaretine bilgi vermiştir: “On birinci fırka otuz üçüncü alay üçüncü tabur ile iki toptan mürekkebe ve alay otuzdan tabur iki kumandanı Binbaşı Ali Timur Bey kumandasında bir müfrezenin 16/11/335 Ernisten Adilcevaz-Tatvan tarikiyle Bitlis’e tahrik edilmiş olduğu maruzdur. Bitlis’te mevki kumandanlığını ifa için Binbaşı Ali Timur Bey intihab edilmiştir” (ATASE, İSH., K.23, G.86.).

Dahiliye Nezaretinin 21/6/35 (21 Haziran 1919) tarihinde Harbiye Nezaretine yazdığı telgrafta Sason’da yaşanan asayiş olayını belirttikten sonra bölgeye kolordudan asker gönderilmesini talep etmiştir: “Bitlis vilâyetinden alınan bir şifrede mayısın on sekizinci gecesi Sason’un Sarmî(?) aşiretine mensup yüz kadar eşhasın Sason hapishanesini abluka ederek dahili ve hariçteki nöbetçileri bağladıktan ve mevcut yirmi dört neferin silahlarını aldıktan sonra bir jandarma ile Miro nam kadını hapishaneden aldıkları ve mevcut jandarma ile takiplerinde bulunulmuş ise de cephanelerinin azlığı cihetiyle avdete mecbur oldukları ve Niko(?) aşiretinin tedibi lazımeden olub asker igrâmı hakkında orduya vuku bulan müracaatta kolordunun Diyarbekir vilâyetindeki tedibatla meşgul olduğundan hitamında gönderileceği cevabı ita kılınarak asker verilmemiş olmakla acilen ifası lazım gelen takibatın inba buyurulması...”

(ATASE, İSH., K.23, G.107.). Bu belgeden anlaşıldığı gibi bölgedeki olaylar sadece aşiretler arası kavga, köy basma ya da yol kesme şeklinde olmayıp hapishane basma ve tutuklu kişileri kaçıрма şeklinde olaylar da gerçekleşmiştir.

Dahiliye Nezareti, Bitlis vilayetinden 7 Temmuz 35 ve 16 Temmuz 35 tarihlerinde gönderilen iki ayrı telgraf üzerine gelen bilgileri Harbiye Nezareti ile paylaşmış ve asayiş olayları için acil asker desteği istemiştir. Bitlis'ten gelen telgraflarda şu bilgiler yer alıyordu:

“Buralarda ve ekserisi aşâir ve kabâilden olan ahâliy-i cahile üzerinde pervasızlık hâsıl etmiştir. Siirt sancağının Şırnak, Pervari ve Garzan, Muş sancağının Varto ve Sason, Bitlis'in Mutki kazalarında vahşetle maruf ekrad ile ahâli aralarında mevcut husumet saikası ve temîn-i menfaat daiyesiyle fırsat buldukça yekdiğeriyle çarpışmakta ve ahâli-yi mutiaya da isal-i dest-i mazarrat etmekte ve terhis dolayısıyla tenakus eden jandarma efradı aşâir ve kabâile karşı irae-i tesir edememektedir. Kadro noksanının ikmali mümkün olsa bile aşâir-i bakiyeye karşı jandarmanın irae-i mevcudiyet ve faaliyet edemeyeceği anlaşılmıştır. Bu zaruret ve marzi-i hükûmet-i seniye mugayir ahvale karşı tedabir-i mania ittihaz ve mütecasir-i cürm u cinayet olanları istisal etmek üzere vilâyetten vaki olan inba üzerine on üçüncü kolordudan mukaddemen Siirt ve ahiren de garzan merkezlerine birer alay asker gönderilmiş ise de bu alaylar mevcudu ancak yüz elli-iki yüz nefer nispetinde bulunmasına mebni bu kuvvetle dahi matlup olan sükun ve inzibatı temîn ve aşâir ve ekradın hareket şekavetkaranesini men ve tahdid edemeyerek mütecasirlerinin ika eyledikleri kat u gasp fiilleri cezasız kalarak zikrolunan mahallerde emniyet ve asayiş muhtel bir hale gelmiştir. Asayiş temîn ve hareket-ı cinayet ve mütecasirlerini tecziye etmek zikrolunan muhitlerde birer kuvvetli müfereze-i askeriye ikamesine ve bu da mezkûr alaylar mevcudunun tezyidine ve Bitlis'te de bir miktar asker bulunmasına mütevakkıf olduğundan ve kolordunun halihazır bu kuvveti ihzara...12 Temmuz 35 Eruh ve Pervari kazalarında nüfus katli ve hayvan gasp ve Siirt civarında vaki uti/uki karyesine girmekte olan üç asker üzerine ekrad tarafından silah istimaliyle birinin katli ve diğerinin cerhi ve Bitlis ile Ahlat arasında yolculara taarruzla emval ve eşyalarının ve jandarmaların silah ve hayvanlarının ahzı gibi ahvalin vuku ve devamına mebni men-i hadisat için Bitlis'e kuva-yı askeriye-i kafile iğram ve ikamesi ve Siirt'teki askerin de takviyesi esbabının istikmali mâruzdur” (ATASE, İSH., K.24, G.2.).

Bölgede aşiretler arasında sadece basit asayiş olayları vuku bulmuyordu. İngilizler de bölgedeki siyasi emellerine ulaşmak için aşiretleri kullanmaya çalışmış ve sürekli olarak aşiretleri Osmanlı Devleti'ne ve Millî Mücadele hareketine karşı kıskırtmıştır. İngilizlerin bu girişimlerini önlemek ve Aşiretlerin

devletle bağıını sıkı tutmak amacıyla Osmanlı yetkilileri farklı tedbirler almışlardır. Bu tedbirlerden birisi ise Van Valisi Haydar Bey'in önerisi doğrultusunda aşiret reislerini kazanmak için taltif edilmesi olmuştur. Haydar Bey'in önerisi ile Dahiliye Nezaretinin gönderdiği onay ile 20/07/35 tarihinde Van bölgesinde bulunan aşiret reisleri devlet nişanları ile taltif edilmiştir (BOA, DH. ŞFR., K.638, G.45.). Bu uygulama ile hem İngilizlerin ayrılıkçı girişimi önlenmiş hem de asayiş olayları azalarak aşiretlerin devlete olan bağlılıkları artmıştır. Bu tedbir çok faydalı olmuş ve diğer vilayetlerde de uygulanmaya başlanmıştır. Bu amaçla Bitlis vilayetinde de Aşiret reislerini kazanmak ve devlete bağlılıklarını sağlamak amacıyla taltif yoluna gidilmiştir. Bitlis Vali Vekili Vehbi Bey, Şırnak ve Mutki aşiretlerinin vilayetin en büyük aşiretleri olduğunu ve her iki aşiretin de İngilizlerin tahriklerine rağmen devlete sadakatle hizmet ettiklerine dikkat çekerek, hem bu aşiretlerin hem de diğer bazı aşiret reislerinin sadakatlerinin artırılması için; Şırnak Aşireti reisi Abdurrahman Ağa, Şırnak ahfadından Süleyman ve Garzan'da Cumani (?) Aşireti Reisi İsmail Ağa, önemi hükümetçe de malum olan Mutki Aşiret Reisi Hacı Musa Bey ve Mutki ahfadından Şakir ve Sason'da Bıdri Aşireti Reisi Hasan ve İzzet Beyler, bu zamana kadar yaptığı hizmetlerden dolayı Siirt Müftüsü Halil ve Seyid Abdülkerim ve Siirt dahilinde Şeyh Abdülbaki Efendiler, Muş Belediye Reisi Hacı İbrahim ve Siirt Belediye Reisi Sami Efendiler ile Genç eşrafından Muhyiddin Tahir Beyzâde Mustafa Bey'e Mecidiye nişanı verilmesini talep etmiştir. Ayrıca Muş dahilindeki aşiretlerden geçim sıkıntısı çekenlere yardım için vilayete 500 kuruş gönderilmesini istemiştir (BOA, DH. KMS., K.48, G.49.).

Van ve Bitlis'te aşiret reisleri taltif edilerek asayiş temin yoluna gidilirken, Siird Mutasarrıfı Cevdet Bey ise bölgede asayiş sağlamak ve aşiretlerin devlete bağlılığını arttırmak için daha önceden yazmış olduğu telgrafta şu tavsiyelerde bulunmuştur:

“Kürtlere en ziyade hüsn-ü tesir edecek şey hükümetin adalet ve vakar ve ciddiyet göstermesidir. Kanunun hükmünü muhafaza eden ve suistimalattan beri bulunan memurlardan korkarlar. Hâlbuki elyevm muhterem nahiye müdürleri ve kaymakamlar arsında bu sıfat ve meziyeti cami olanlar azdır. Nahiye müdürleri ekseriyetle yerlilerden ve kaymakamlar da kısmen vaktiyle aşiret mektebinde okumuş ve mekteb-i mülkiyede bir sene bulunarak kaymakamlık ehliyetnâmesi almış olan aşair evladından yani kendilerindendirler. Bu rüesa-yı memurîn-i mülkiye ile buralarda satvet ve icraat-ı hükümet temin olunamaz. Zira bunlar aşair ile birer sûret ve cihet ile alaka ve münasebet tesis etmişlerdir. Binaenaleyh fazla maaş vererek ve bazı imtiyazat bahşetmek süratiyle bu havaliye erbab-ı dirayetten nahiye müdürleri ve kaymakamlar ve adliye ve zabıta memurları göndermek pek zarûridir. Sadakat ve istikamet ve ciddiyetten ve ahkâm-ı

kanuniyeden ayrılmayarak sâmi bir muhabbet-i vataniye ile çalışacak olan memurlara Kürtler şüphesiz hayran olacaklar ve şeyhlerle ağalardan kurtulduklarına bin kere teşekkür ederek hükümet-i seniyyenin her emir ve nehyine itaat edeceklerdir. Bu şekil idâre ve zabıta bir kere teessüs edince yani icraatta ciddiyet ve Kürtlerde de hükümete karşı itaat ve emniyet görülmeye başlayınca tabiiyetle elyevm muattal bir halde ve viran kuva-yı muhtelifesinden istifade yolları ve kürdistan'ın mühim kısmından geçen ve ufak bir himmetle büyük faydalar verecek olan nehirleirni ithalat ve ihracat çareleri bulunacak ve memlekette tedricen ümran ve terakki istihsal olunacaktır” (BOA. DH. EUM. 2.Şb., K.54, G.51.).

XIII. Kolordu Kumandanı Miralay Ahmed Cevdet Bey ise Harbiye Nezaretine Bitlis, Diyarbekir ve Elaziz vilâyetleri dâhilinde bulunan silahlı aşiretleri kazanma ve savaşçı yeteneklerinden yararlanılması hakkında 10/7/35 (10 Temmuz 1919) tarihinde detaylı bilgilerin yer aldığı bir telgraf göndermiştir. Gönderilen telgrafta: *“Kolordunun temîn-i asayişle muvazzaf olduğu ve bu vasi muntıkada elli ila altmış bin kadar müsellaş aşâir kuvveti mevcuttur. Bunlar kâfi derecede cephaneye de maliktirler. Minel-kadim müsellaş olan aşâir bu esliha ve cephanenin kısm-ı azamını dört senelik harp zamanında tedarik etmişlerdir. Silahlarının kısmı azamı küçük çaplıdır. Rus silahı da çoktur. Bu kuvvetler halen pek müteferrik ve dağınık bir halde olması ve bazılarının da yekdiğerine düşman olması neticesi olarak asayiş mümkün olduğu kadar temîn edilebilmektedir. Şayet bu kuvvetler bir baş tarafından tevhid-i amal ve efkâr edilerek sevk ve idâre edilecek olur ve bu da aleyhimize teveccüh ederse bittabi mevcut hazırımızla bir şey yapabilmek imkân dâhilinde değildir. Buna mukabil hariçten yabancı bir kuvvet veya unsurun bu muntıkayı işgale tasaddisi halinde ise hüsnü sevk ve idâre edilmek sûretiyle bunlarla esaslı bir mukavemet temini pek mümkündür. Bu emniyetin istihsali için ise bitaraf heyetlerin aşâir arasında uzun müddet dolaşması ve onları fikren ihzar ve menfaat-ı hakikleri hususunda ikna etmeleri elzemdir. Bu muntika halkının memalik-i osmaniyyenin her yerinden fikren dun olmaları bir hayli zamandan beri ve halen de buralara iyi memurîn-i mülkiyyenin gelmemiş olmasından ve gelenlerin menafi-i şahsiyelerinden başka bir şey düşünemeyip memleketin buhranı ve ahâlinin irfanıyla katiyen alakadar olmamış olmalarından ileri gelmiş olduğu mâruzdur”* denilmektedir. Cevdet Bey bu telgrafta yaklaşık 60 bin silahlı aşiret mensubundan bahsetmekte olup bu gücün heyetler aracılığıyla ikna edilip devlete kazandırılması ve hariçten gelebilecek tehlikelere karşı silahlı güç olarak kullanılmasını tavsiye etmektedir (ATASE, İSH., K.28, G.67.).

Kolordunun asayişin temini konusunda yaşadığı sıkıntılar ile Siird Mutasarrıfı Cevdet Bey'in bölgede güvenliğin neden sağlanamadığına dair

telgrafında belirttiği tespitler birbiriyle örtüşmektedir. Her iki tarafta mahir yöneticilerin olmadığı ve devlet memurlarının/ jandarmanın görevlerini suiistimal edip şahsi menfaat sağladıkları üzerinde durmuşlardır. Siird Mutasarrıfı Cevdet Bey durumu şu şekilde açıklamaktadır:

“Jandarmalara gelen efrad ve zabitanın ekserisi yerlidir. Bahusûs seferberlikte sabit jandarma taburlarına bulundukları yerlerin ahalisinden ikmal-i efrad verilmiş olduğundan jandarma kuvvetinin kısm-ı mühimini yerliler teşkil etmektedir. Yerli jandarmalar ve hatta bunlara teb'an yerli olmayanlardan bazıları aşair ağalarından veya kasaba ve kurada ileri gelenlerden bir takımlarına mensub olduklarından onların âmal ve efkârına tebaiyetten mümkün değil feragat edemezler. Hükümet asayiş ve inzibat nokta-i nazarından bazı icraata karar verir ise daha işe başlamazdan evvel rüesa mukarrerattan ve tedabirin keyfiyet ve sûret-i tatbikinden haberdar olurlar. İcraata gönderilecek jandarmalar da tabi bir iş görmezler” (BOA. DH. EUM. 2.Şb., K.54, G.51.).

Yine Siird Mutasarrıfı Cevdet Bey bölgede alınacak tedbirler, asayişin sağlanması ve aşiretlerin ıslah edilmesi ile ilgili şu tavsiyelerde bulunuyor:

“Bitlis vilâyeti feyizli bir iklim malik olduğundan burada yaşayan halka cebri bir sûrette ıslahat tatbik edilecek olursa fevaid ve menafi-i külliye iktitafl olunacağı şüphesizdir. Fikr-i câkerânemce her şeyden evvel teemmül olunacak nokta ahaliyi aşair beyleriyle hempalarından kurtarmaktır. Beyleri, ağaları Memalik-i Osmaniye'nin Bitlis'ten pek uzak bir cihetinde ikamete memur etmekle bu maksat hâsıl olur. Aşiretler bir kere reislerinden ayrılınca tabiatıyla hükümetin agu-u şefkatine iltica edeceklerdir ki bunları teşkil edilecek köylere yerleştirmek ve devlete faydalı bir şekil ve sûrete sokmak kolay olur. İtaat etmeyen ve hükümetin niyat-ı umranperveranesine ve icraat-ı adaletkaranesine karşı duran aşiret efradını kıtaat-ı muntazama ile tedib etmek güç bir şey değildir. Bunlar icraatta ciddiyet gördükleri zaman asude bir hayat geçirmek için kendileri koşup geleceklerdir. Arz ettiğim ıslahat-ı esasiye tatbik edilmedikçe bu vilâyette daima muntazam kıtaat-ı askeriye ile ve cebr ve şiddet ile vezaif-i hükümetin temin-i icrası mecburiyeti vardır. Aşairin tavnin ve iskân esaslarının teferruatını teemmül ve tatbik etmek pek seri ve sehil olur. Mesela tedricat mektepleri açarak Kürtler arasında maariî tamim eylemek ve pek ibtidai bir halde kalan bu halktan cihat-ı izale edip onları memlekete faydalı bir uzuv haline getirmek mümkün olur” (BOA. DH. EUM. 2.Şb., K.54, G.51.).

Devlet yetkilileri bir yandan aşiretleri kazanma ve ıslah etme çalışması planlarken bir yandan da hiç durulmayan bölgedeki asayiş olaylarına müdahale etmeye devam ediyorlardı. Dahiliye Nezaretinin 27/7/35 (27 Temmuz 1919) tarihinde Harbiye Nezaretine yazdığı telgrafta Bitlis vilâyetinde ve Siirt livası

dâhilinde yeteri kadar jandarma bulunmadığı ve bu yüzden şekavet vakalarının önüne geçilemediği, acil olarak askeri kuvvete ihtiyaç duyulduğunu bildirmiştir. Bunun üzerine Harbiye Nezareti bölgede bulunan XIII. Kolordudan gelen asker desteğinin sağlandığına dair telgraf bilgisini Dahiliye Nezaretiyle paylaşmıştır (ATASE, İSH., K.23, G.113.). XIII. Kolordu Kumandanı Cevdet Bey'in Harbiye Nezaretine 21/7/35 (21 Temmuz 1919) tarihinde yazdığı telgrafta şu bilgilere yer veriliyordu; *"Bitlis vilâyetinin ve hasseten Siirt livasının son zamanlarda asayiş-i kesb-i ehemmiyet ettiğinden ikinci fırka karargâhının Siirt'e nakline emir verilmiştir. Karargâh 26 Temmuz 35 de Silvan'dan hareket etmiştir"* (ATASE, İSH., K.23, G.45.). XIII. Kolordu Kumandanı Cevdet Bey gereken askeri desteği Bitlis'e gönderdikten sonra Harbiye Nezaretine Kolordunun sahip olduğu asker ve silahlar hakkında 25 Temmuz 1919 tarihinde gönderdiği telgraf ile detaylı bilgi vermiş ayrıca vilayetin durumu izah ettikten sonra takviye asker talebinde bulunmuştur: *"Kolordu muntıkasında ahali yedinde mübalağasız elli bin silah vardır. Ekserisi aşiret halinde ve şekavetle meluftur. Maahaza fırka karargâhının Siirt'e muvasalatından sonra oranın ahvali kesb-i salah ederse bir tabur iktisad ile Bitlis'e gönderileceği vilayete vaat edilmiştir"* (ATASE, İSH., K.101, G.79.).

XIII. Kolordu Kumandanlığı tarafından Erkân-ı Harbiye-i Umûmiye Riyâsetine 12 Ağustos 1919 tarihinde çekilen ve içinde Bitlis cephe kumandanı Alaaddin Beyin verdiği bilgilerin yer aldığı telgraf ise Musa Bey ve oğlu İzzet Beyin çıkardığı asayiş olaylarından bahsetmekteydi: *"Bitlis ve Muş livâsında Hacı Musa Bey ve maiyyeti faaliyetlerinin siyâsî bir maksatla olmayıp soygunculuktan ibâret bulunduğu ve Hacı Musa Beyle oğlu İzzet Beyin Muş'a celb edilerek nesâyih-i lâzıme icrâ ve fi-maba'd gerek kendileri ve gerek maiyyeti efrâdı tarafından hiçbir münâsebetsizlik yapmayacağına dair Hacı Musa Beyin yemin eylediği ve İzzet Beyin de söz verdiği Muş mutasarrıflığının işâratından anlaşılmış ve elyevm Muş-Bitlis arasında bunlar tarafından yeniden hâdise vukua getirilmesi bu işârî teyid etmiştir. Mamañih aşâir rüesâsının yemin ve sözlerini tutmadıkları belli olduğundan Bitlis'e bir tabur sevk edilmesi ve Bitlis inzibât bölüğünün de Muş'a gönderilmesi tensib edilmiştir"* (BOA. DH. EUM. AYŞ., K.15, G.10.; ATASE, İSH., K.613, G.131.).

Dahiliye Nezaretinin 18/8/35 (18 Ağustos 1919) tarihinde Harbiye Nezaretine yazdığı yazıda ise Bitlis vilayetinden gönderilen 9 Ağustos 1919 tarihli telgraftaki bilgiler paylaşılmış ve asker talebinde bulunulmuştur. Vilayetten gönderilen telgrafta asayiş olaylarının önüne geçilemediği ve yeterli sayıda askeri kuvvetin bulunmadığı dile getirilmiştir (ATASE, İSH., K.24, G.2.). Dahiliye Nezaretinin bu talebi Harbiye Nezareti tarafından bölgede görevli olan XIII. Kolordu Kumandanlığına tebliğ edilmiştir. Bunun üzerine XIII. Kolordu Kumandanı Cevdet Bey, 20 Ağustos 1919 tarihinde yazdığı telgrafta yeterli

sayıda asker ve teçhizat bulunmadığı için bu bölgelere istenilen desteği veremediklerini bildirmiştir (ATASE, İSH., K.24, G.12.).

XIII. Kolordu Kumandanlığı tarafından 27/8/35 (27 Ağustos 1919) tarihinde Harbiye Nezaretine yazılan telgrafta; Bitlis ile Garzan arasında postaya saldıran Mutki aşiretlerinin üzerine bir bölük asker gönderilmişse de yakalanmalarının ve takip edilmelerinin mümkün olmadığı bu yüzden daha fazla asker desteğine ihtiyaç duyulduğu bilgisi verilmiştir (ATASE, İSH., K.51, G.4.). 13/11/35 (13 Kasım 1919) tarihli telgrafta ise Siirt ile Bitlis arasında bulunan Ziyaret-Destomi mıntıkasında ve Şirvan kazasında ufak tefek asayiş olaylarının olduğu ve bunların bertaraf edildiği belirtilmiştir (ATASE, İSH., K.49, G.25.). Yine 15 Kasım 1919 tarihinde asayişin temini için daha fazla askerin bu bölgelere sevk edildiği bilgisi Harbiye Nezaretine bildirilmiştir (ATASE, İSH., K.51, G.5.). Dahiliye Nezaretinin 17 Aralık 1919 tarihinde Harbiye Nezaretine yazdığı başka bir telgrafta; Mutki kazasının Hoyut nahiyesindeki Tab ve Korsvak aşiretleri arasında 4 Kânunuevvel 35 (4 Aralık 1919) tarihinde kavga yaşandığı, bir kişinin öldüğü ve beş kişinin ise yaralandığı, müsademenin devam ettiği, diğer aşiretlerin de taraf olup kavgaya katılma ihtimalinin bulunduğu, ayrıca jandarma kuvvetlerinin kavgayı önlemekte yetersiz kalığı için acilen kolordudan asker gönderilmesi talep ediliyordu (BOA. DH. KMS., K.51, G.44.; ATASE, İSH., K.51, G.19.).

Bitlis vilayetinde yaşanan asayiş olaylarını günlük olarak hükümete bildirmek pek mümkün olmadığı için artık olaylar belirli tarihlerde toplu bir şekilde bildiriliyordu. Bu amaçla XIII. Kolordu Kumandanlığı tarafından 22/6/36 (22 Haziran 1920) tarihinde Harbiye Nezaretine yazılan ve “*Vekâyi ve ahvâl-ı âdiye*” başlıklı telgrafta bölgedeki asayiş olayları kronolojik olarak anlatılmış ve çözümü hakkında çok geniş bilgi vermiştir. Telgrafta bazı önemli asayiş olaylarının bulunduğu kısımlarda şunlar yazılıydı:

“*Kolordu mıntıkasında sâkin bulunan urbân ve ekrâd aşîret ve derebeylik hayatıyla yaşamakta olduklarından ilk ve son baharlarda birbirlerine tecâvüz ve talan etmeleri mütad addolunmakta idi. Binâenaleyh bu mıntıkada sükûn-u tam içinde hiçbir kusursuz ve hâdisesiz âsâyîş beklemek mümkün değildir. Bu ancak aşâirin esaslı sûrette tedîbleri ve silahlarının toplanması ve derebeylik usulünün imhâsı ve rüesânın teb’îdi ve sâire gibi tedâbir ile istihsâlî ümid edilebilecek bir keyfiyet olub hâlbuki vaziyet bu tedîbat ve tedâbirin tatbîk ve icrâsına müsâid olmadığından hiçbir maksad-ı siyâsiye müstenid olmaksızın bile vekâyi-i âdiye-i âsâyîş-şikenânenin bir sûret-i dâimede vukûuna intizâr olunmak lâzım geliyordu. Bitlis vilâyetinin Siirt livâsı âsâyîşi tarih-i mezkûrdan itibâren günden güne fena bir şekil almaya başladı. Eruhlular ile teflanlılar/teğlanlılar kurâ-yı mûtâyı*

yağma ediyorlardı... Bunlara karşı da orduca tertibat ittihâz edilmiş idi. Muhill-i âsâyiş ahvâl yalnız bunlardan ibâret değil idi. Bir taraftan Mâliye Nezâreti de Eruh, Şırnak, Pervari, Garzan, Sason, Mutki kazaları ağnâminin ta'dâdı jandarmanın kifâyetsizliğine binâen tahsildârlara birer müfreze-i askeriye terfîkini istiyordu. Pervari ve Eruh kazalarında ve bizzat kaza merkezlerinde yekdiğerine muâriz aşâirin müsâdeme etmeleri ve Pervari hükümet memurlarının hayatının tehlikede kalması ve nüfus memurunun evinin yağma edilmesi üzerine Siirt'ten Pervari'ye bir müfreze sevk edilmiş ve aynı zamanda Midyat mıntıkasında ve Keryuvar nâhiyesi civârında Şakî Ali Batti/Bati ile Abdülkerim arasında müsâdeme vukûu üzerine buraya karşı da kuvvet sevk ve tedâbir ittihâz edilmiş idi. Bir defa Diyarbakır vilâyeti de Siirt havâlisindeki şekâvetten ve İngiliz işgâlinin ilertilmesinden ve Kerburan Nâhiyesinde şakî Abdülkerim avenesinin askeriye ambarını basarak muhâfız nizâmiye neferinin esliha ve emînesini ve ambarda mevcûd zahâiri gasp ve gâret etmelerinden ve nâhiye merkezine gelerek müdür ve jandarmaları ve tahsildârı tevkîf ve hânelerindeki nakdi ve eşyayı gasp ettiklerinden ve şakî Ali'nin amcazâdesi Yusuf hacının elli kadar avenesiyle üç jandarma muhâfazasında bulunan Cizre ve Nusaybin postasına taarruz ve posta çantalarıyla mallarını aşırımlarından ve bundan başka Beşiri kabâilinin müsâdeme için hal-i ictimâda oldukları gibi Bitlis mülhakâtından Cemil Çeto'nun da dört yüz avenesiyle işbu müsâdemeye iştirâk etmek üzere olduğundan bahisle vilâyet emrine iki tabur ve dört makineli tüfek îtasına lüzûm göstermiş idi. İhtiyaca binaen on üçüncü kolordudan bir alay Bitlis'e, bir alay Diyarbakır'a, bir alay Elaziz'e tertib edilmiş idi. (4/12/34)

Mevsim kış ve yollar kapalı olduğu için Bitlis'e ve Elaziz'e mürettep alaylar bidâyette mevâki-i mezkûreye sevk edilemediler. Son zamanlarda yolların açılması üzerine Elaziz'e iki tabur sevk edildi ise de Bitlis'e henüz sevk edilmedi. Bitlis'e elan kuvvet sevk edilmemesinin esbâbı hakkında kolordu bir şey bildirmedi ise de bunun Bitlis'teki îâşe müşkülâtından ve kolordunun kuvvetinin azalmasından ve Bitlis merkez ve civârına nispetle Siirt livâsında ve Diyarbakır vilâyeti dâhilinde kuvvete daha ziyâde ihtiyaç görülmesinden münbais bulunması muhtemeldir" (ATASE, İSH., K.552, G.135.).

Bitlis vilayetinde bu tür asayiş olayları aralıksız olarak devam etmiş ve bu durum Cumhuriyet kurulana kadar sürmüştür. Bölgenin coğrafi konumu, aşiretlerin sosyal yapısı, asker sayısının yetersizliği, idarecilerin pasifliği ve devlet otoritesinin eksikliği nedeniyle asayiş olaylarının önüne geçmeye imkân olmamıştır.

SONUÇ

Bitlis vilayeti, aşiretlerin yoğun olarak yerleşik ve göçebe şekilde yaşadığı bir bölgedir. Aşiretlerin bölgedeki varlığı genel olarak iki kola dayandırılmış ve bu kollar üzerinden yayıldığı tezi ön plana çıkmıştır. Başlarda birkaç büyük aşiretin isminin zikredildiği Bitlis'te, zamanla aşiretler büyümüş, gelişmiş, yayılmış ve birçok kola ayrılarak farklı isimler altında anılmaya başlanmıştır. Aşiret yapısının getirdiği yaşam tarzı farklı açılımlar ve sosyal olayların yaşanmasına da sebep olmuştur. Aşiret yapısına sahip olan Kürtler, Reaya Kürtler (Kura Kürtler) ve Gayrı Müslümler üzerinde etki ve baskıya sahip oldukları görülmüştür. Aşiretlerin sahip olduğu yapı ve yaşam tarzı aynı zamanda devlet otoritesine direnen, hiçbir düzeni ve itaati kabul etmeyen bir gerçekliğe de sahipti. II. Abdülhamid, bölgede Ermeni tehlikesine karşı dengeyi sağlamak ve batılı devletlerin emperyalist emellerini engellemek için devlet otoritesini kurmak istiyordu. Bu amaçla II. Abdülhamid Doğu Anadolu'da devlet otoritesi tesis edebilmek için Hamidiye Alaylarını oluşturma yoluna gitmiştir. Teşkil edilen alaylar ile elde edilen inzibatî kuvvet sayesinde Doğu Anadolu'nun birçok yerinde asayiş olayları azalmış ve devletin otoritesi yeniden tesis edilmeye başlanmıştır. II. Abdülhamid'in bu politikasının Ermeni Çetelerinin faaliyetlerine de engel olduğunu ve bölgede dengenin kurulduğunu söyleyebiliriz. II. Meşrutiyetin ilanından sonra Hamidiye Alayları sayı olarak azaltılmış ise de tam olarak kaldırılmamıştır. Bu alaylardan Birinci Dünya Savaşında Milis Birlikleri olarak yararlanılmıştır. II. Meşrutiyet Döneminde izlenen bu politikanın bölgede dengeleri yeniden bozduğunu ve asayiş olaylarının tekrar arttığını görmekteyiz. Aşiretlerin neden olduğu bu asayiş olaylarının Devletin varlığına karşı ya da siyasi amaçla yapılan faaliyetler olmadığını açıkça ifade edebiliriz. Çünkü Birinci Dünya Savaşında başladığı zaman tüm aşiretlerin Osmanlı Devleti'nin yanında yer aldığını, ordu emrinde savaşa katıldığını ve çok sayıda aşiret mensubunun cephede şehit olduğunu belgelerden öğrenmekteyiz.

Millî Mücadele döneminde ülkenin birçok bölgesinde olduğu gibi Bitlis ve çevresinde de önemli asayiş sorunları yaşanmıştır. Bunun temel sebebi kaybolan devlet otoritesi ve mütareke şartlarının getirmiş olduğu buhrandı. Birinci Dünya Savaşı'nda Rus işgaline uğrayan Bitlis Vilayeti her konuda harap olmuş durumdaydı. İşgale uğramamış ilçelerde bulunan ahali ise aşiretlerden oluşmaktaydı. Bunlar sürekli birbirleriyle çatışma ve kavga halindeydiler. Devlet otoritesi kalmadığı için sürekli aşiretler arasında çatışmalar yaşanmış, eşkıyalık ve soygun olayları artmıştır. Vilayette ve bölgede bu olayları önleyebilecek sayıda jandarma ve askeri gücün olmadığı görülmüştür. Bölgede görev yapan XIII. Kolordunun ise yeteri kadar askeri birliğe sahip olmadığı ve bu nedenle birçok asayiş olayına müdahale edemediği görülmektedir. Bu asayiş olaylarının

önlenmesi sadece asker sayısı ile ilgili olmayıp bölgenin coğrafi durumundan da kaynaklandığını söyleyebiliriz. Çünkü bölge hem dağlık hem de kış şartlarının çok ağır geçtiği bir yer olduğu için bazen ordunun müdahalesine imkân olmuyordu. Asayiş olayların en çok yaşandığı bölgelerin Mutki ve Sason kazalarının olması arazi şartları ve iklim koşullarının ne denli önemli olduğunun göstergesidir. Bu bölgelerin sahip olduğu arazi şartları ve aşiretlerin çokluğu buraları eşkıyalık faaliyetlerinin en çok görüldüğü yerler konumuna getirmiştir.

Bölgede görev yapan yetkililer bu asayiş olaylarının sadece askeri kuvvetler ile önlenmesinin mümkün olmadığını ve farklı yöntemler ile de tedbirler alınmasını tavsiye etmişlerdir. Bu amaçla Aşiret Reislerinin devlet tarafından taltif edilmesi, nasihat heyetlerinin oluşturulması ve aşiretler arasında dolaşması, bölgeye adaletli ve gayretli devlet görevlilerinin gönderilmesi, yerli kaymakam ve nahiye müdürlerinin yerine dışardan tecrübeli memurların atanması, Osmanlı Devleti'ne ve Halifeye bağlılık duygusunun ön plana çıkarılması, kanunlarının ciddi bir şekilde uygulanması, aşiret reislerinin bölgeden çıkarılması ve aşiretinden ayrı bırakılması, mektepler açılarak maarifin arttırılması ve ahalinin ilim tahsil edebilmesi için imkanlar sağlanması gibi tavsiyeler ön plana çıkmıştır. Araştırmalarımız sonucunda yetkililerin yukardaki tespit ve tavsiyelerin çok yerinde olduğunu gördük. Çünkü uzun yıllar bölgede yaşanan asayiş olayları hep güç ve korkutma yoluyla izale edilmeye çalışılmış fakat başarılı olamamıştır. II. Abdülhamid dönemimde izlenen politika bir nebze başarılı olsa da bu tutum II. Meşrutiyet döneminde terk edilmiş ve asayiş olayları hat safhaya çıkmıştır. Yukarda belirtilen tespitler çok önceden uygulanmış olsaydı bu olaylarının büyük oranda azalacağı muhtemeldi.

Bitlis'te yaşanan asayiş olaylarının temelinde her ne kadar aşiret yapısı ve yaşantısı görülse de bu tek başına yeterli bir sebep değildir. Aşiret yapısının yanında bazı hususları da belirtmekte fayda var. O dönemde Devlet otoritesinden kaynaklı olarak sadece Bitlis'te değil, Anadolu'nun birçok yerinde asayiş olayları ve eşkıyalık faaliyetleri yaşanmaktaydı. Bitlis'in sahip olduğu coğrafya ve iklim şartları da asayiş olaylarının önlenememesinde çok büyük bir etkendi. Ayrıca kolluk kuvvetlerinin yetersizliği de bu olayların artmasında önemli bir nedendi. Yaşanan olaylar ve yapılan eşkıyalık faaliyetlerine rağmen birçok suçlunun yakalanamaması ya da bölgedeki hassas politikadan dolayı bazı aşiret reislerinin cezalandırılmaması bu olaylara karışan kişileri ve çevredeki asileri daha da cesaretlendirmiştir. Bir diğer husus da bölgedeki yöneticilerin ehil kişiler olmamasıdır. Yöneticilerin pasif davranması, rüşvet alması ve ekonomik kaygılardan dolayı çıkar sağlama düşüncesi ile hareket etmesi bölgede düzenin tam anlamıyla bozulmasına sebep olmuştur.

Aşiretlerin bu olaylara neden tevessül ettikleri konusunda da birkaç hususu belirtmekte fayda vardır. Öncelikli olarak bu hareketlerin temelinde aşiretlerin yapısı ve güç gösterisi bağlamında diğer aşiretlere ve halka üstünlük kurma çabası yatmaktadır. Kürt aşiret yapılarında var olan en güçlü ve en köklü aşiret duygusu onları diğerleri üzerinde üstünlük taslama ve otorite kurma faaliyetlerine sevk etmiştir. Diğer taraftan alışkanlıklar ve ekonomik sebepler de bu olaylarda etken faktörlerdir. Bitlis vilayeti arazi şartları ve iklim koşulları bakımından hayat şartlarının ve geçimin çok zor olduğu bir bölgedir. Tarım arazilerinin azlığı, yüksek dağlar, kışların uzun sürmesi, ürün çeşitlerinin azlığı, bitki örtüsü bakımından fakir bir bölge olmasının yanında; aşiret nüfusunun artmasıyla arazilerin ve köylerin yetersiz kalması sonucu çevreye yayılma politikası izlenmiştir. Bu sebepler de birçok olayı berberinde getirmiştir.

Bitlis Vilayetinin coğrafi vaziyeti, sahip olduğu sosyal yapısı, merkezden uzak olması ve otorite boşluğu aşiretlerin başına buyruk hareket etmesine zemin hazırlamış ve bölgede birçok asayiş olayının çıkmasına neden olmuştur. Bölgedeki eşkıyalık hareketleri, iktisadî ve sosyal hayatı da olumsuz yönde etkilemiştir. Köylerin basılması, hayvanların çalınması, köylülerin ürünlerinin ve mallarının ellerinden alınması, haraç toplanması, posta arabalarının soyulması, telgraf tellerinin kesilerek haberleşmenin aksatılması yüzünden zirai, iktisadî ve ticarî faaliyetler yapılamamış, halkın normal yaşantısını sekteye uğratmış ve huzurun ortadan kalkmasına sebep olmuştur.

KAYNAKÇA/REFERENCES

Arşiv Belgeleri

T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA).
BOA, DH. KMS., K.48, G.49.

BOA. DH. KMS., K.51, G.44.

BOA, DH.ŞFR., K.98, G.21.

BOA, DH. ŞFR., K.459, G.76

BOA, DH.ŞFR., K.624, G.67.

BOA, DH.ŞFR., K.638, G.45.

BOA. DH. EUM. 2.Şb., K.54, G.51.

BOA. DH. EUM. AYŞ., K.15, G.10.

BOA, Y.PRK.MYD., K.12, G.36.

Millî Savunma Bakanlığı Arşiv ve Askeri Tarih Daire Başkanlığı (ATASE)

ATASE, İSH., K.23, G.70.

ATASE, İSH., K.23, G.97.

ATASE İSH., K.2, G.146.

ATASE İSH., K.23, G.1.

ATASE İSH., K.23, G.45.

ATASE, İSH., K.101, G.79.

ATASE, İSH., K.109, G.77.

ATASE, İSH., K.23, G.107.

ATASE, İSH., K.23, G.113.

ATASE, İSH., K.23, G.45.

ATASE, İSH., K.23, G.66.

ATASE, İSH., K.23, G.86.

ATASE, İSH., K.24, G.12.

ATASE, İSH., K.24, G.2.

ATASE, İSH., K.24, G.2.

ATASE, İSH., K.28, G.67.

ATASE, İSH., K.49, G.25.

ATASE, İSH., K.51, G.4.

ATASE, İSH., K.51, G.5.

ATASE, İSH., K.552, G.135.

ATESE, İSH., K.49, G.71.

ATASE, İSH., K.613, G.131.

ATASE, İSH., K.51, G.19.

Araştırma ve İnceleme Eserler

Ahmet İzzet Paşa. (2019). *Feryadım, C.I.* Timaş Yayınları.

Bayraktar, B. (2007). *20. Yüzyıl Dönemecinde Rus General Mayevski'nin Türkiye Gözlemleri [Van-Bitlis Vilayetleri Askerî İstatistiği]*. İnkılap Kitapevi.

Bruinessen, M. (2015). *Ağa, Şeyh, Devlet.* (Çev. S.B. Yalkut), İletişim Yayınları.

Demirel, M. (2002). *Ermeniler Hakkında İngiliz Belgeleri (1896-1918)*. Yeni Türkiye Yayınları.

Evsile, M. (1996, Sayı: 36). Birinci Dünya Savaşı'nda Kafkas Cephesi'nde aşiret mensuplarından oluşturulan milis birlikleri. *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, 911-926.

Gencer, F. (2010). *Merkeziyetçi Düzenlemeler Bağlamında Bedirhan Bey Olayı*. Yayınlanmamış doktora tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Genelkurmay Başkanlığı. (1993). *Birinci Dünya Harbinde Türk Harbi, Kafkas Cephesi, 3. Ordu Harekâtı*. Genelkurmay Başkanlığı Yayınları.

Gökalp, Z. (2013). *Kürt Aşiretler Hakkında Sosyolojik Tetkikler*. Toker Yayınları.

Karpat, K. (2010). *Osmanlı'dan Günümüze Etnik Yapılanma ve Göçler*. Timaş Yayınları.

Kıran, E. (2003). *Kürt Milan Aşireti Konfederasyonu*. Elma Yayınları.

Kocadağ, B. (1997). *Doğuda Aşiretler, Kürtler, Aleviler*. Can Yayınları.

Kodaman, B. (1987). *Sultan II. Abdülhamid Devri Doğu Anadolu Politikası*. Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları: 67.

Özdağ, S. (2021). *Milli Mücadele Dönemi'nde Bitlis*. Yayınlanmamış doktora tezi. Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Özer, A. (2003). *Doğu'da Aşiret Düzeni ve Brukanlar*. Elips Yayınları.

Öztürk, M. (2014). *Tarih Felsefesi*. Akçağ Yayınları.

Perinçek, D. (2014). *Aşiretler Raporu*. Kaynak Yayınları.

Tekdal, D. (2018). *II. Abdülhamid Döneminde Bitlis Vilayeti*. Yayınlanmamış doktora tezi, Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Toker, Y. (2009). *Millî Mücadele İç İsyanlar*. Toker Yayınları.

Türkdoğan, O. (2006). *Etnik Sosyoloji*. Timaş Yayınları.

EK- Bitlis'te yaşanan asayiş olayları için Dahiliye Nezareti'nden top ve mitralyöz talep edildiğini gösteren bir belge.

EXTENDED ABSTRACT

Research Purpose: Bitlis is a province where tribal life is intense due to its geography. It has hosted many tribes throughout its history and although this social structure has changed in time, it has continued to exist. Although the tribes have an attitude against the state authority due to their structure and habits; At some times, they took part in state formation under the name of the Hamidiye Regiments and fought in the front lines, especially during the First World War. After the First World War, they caused many security problems due to the conditions of the armistice and the environment brought by the authority vacuum. During the National Struggle, security problems took place in Bitlis Province. We tried to explain the sociological structure of Bitlis and the security problems caused by the tribes during the War of Independence due to this structure.

Method: This study was prepared in the light of books, articles, theses, and documents obtained from the Presidential State Archives Presidency Ottoman Archives and the Archives of the Ministry of National Defense Archives and Military History Department, and the information about the social structure and history of the province was prepared in a way that is concentrated on the history.

Findings: While Bitlis was a province where the names of several great tribes were mentioned during the Ottoman Empire, the tribes grew, developed, spread, and started to be called with different names by separating into many branches. The lifestyle brought by the tribal structure had also led to different expansions and social events. Kurds, who had a tribal structure, had influence and pressure on non-tribal Kurds and non-Muslims. The structure and lifestyle of the tribes also had a reality that resisted state authority and did not accept any order and obedience.

Conclusion and Discussion: During the National Struggle, as in many regions of the country, important security problems were experienced in Bitlis and its surroundings. The main reason for this was the loss of state authority and the crisis brought by the conditions of the armistice. The province of Bitlis, which was occupied by the Russian during the First World War, was devastated in every aspect. The inhabitants of the districts that were not occupied were tribes. They were constantly in conflict and fighting with each other. Since there was no state authority, clashes took place between tribes every day, and the incidents of banditry and robbery increased. It was observed that there was not enough gendarmerie and military force in the province and region to prevent these incidents. Public security events discussed in the light of the findings; incidents

such as village raiding, forced tax collection, theft, theft of animals, village burning, murder, robbery, blocking the roads, tribal efforts to dominate each other, land dispute, inter-tribal disputes, robbery of the state's mail car and attack on state institutions can be counted. Mutki and Sason accidents were the most common regions of these events. The land conditions of these regions and the abundance of tribes made them the places where banditry activities were seen the most. Even though a lot of effort was made to prevent these incidents, they could not be prevented due to the lack of sufficient force and equipment. The geographical situation of the Bitlis Province, its social structure, its distance from the center, and the lack of authority caused the tribes to act on their own and paved the way for many security problems. Banditry movements in the region also negatively affected the economic and social life. Agricultural, economic and commercial activities could not be carried out due to the raiding of the villages, the theft of animals, the taking of the products and goods of the villagers, the collection of tribute, the robbing of the postal cars, the cutting of the telegraph wires, and the interruption of the normal life of the people and the disappearance of peace. As a result of these events, many tribal members and soldiers lost their lives, there was no security of life and property in the region, thousands of people left their village or homeland, and the sense of social integrity was greatly damaged beside the psychological and social collapse.